

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ UNIVERZITY KARLOVY V PRAZE

Tělo a svět

Role těla ve vnímání v pojetích E. Husserla a E. T. Gendlina

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vypracoval:
Filip Žitník

Vedoucí práce:
Karel Novotný Ph.D.

Praha, 2007

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 17.5.2007

.....
podpis

Poděkování:

Chtěl bych poděkovat všem, díky nimž tato práce mohla vzniknout. Zejména svým rodičům, bez jejichž podpory bych nemohl nejen napsat tuto práci, ale ani absolvovat celé bakalářské studium. Dále chci poděkovat vedoucímu své práce Karlu Novotnému za vstřícnost, skvělé odborné rady a zejména uskutečnitelný rámec, který mé práci dodal. Chci také velice poděkovat Martině Příbylákové a Daně Sobotkové za jazykovou korekci textu. A na závěr chci ze srdce poděkovat všem, kteří mi byli oporou a udržovali „proces mého žití“ v chodu v období, kdy práce vznikala.

Díky

Tělo je břehem v oceánu bytí

- neznámý sufijský básník

Obsah

Úvod.....	9
I. část: Vnímání jako kontinuální intencionální prožívání – tělo jako vztažný bod, ukotvení do tady a teď	
1) Stručný pohled na fenomenologii E. Husserla.....	10
2) Vnímání jako intencionální prožívání.....	12
a) intencionalita – prázdná a vyplněná intence, signitivní a názorné akty.....	12
b) součásti intencionálního aktu – kvalita, materie, podstata – počítky a pojetí.....	13
c) vědomí identity a vědomí rozdílnosti.....	14
d) vlastní a nevlastní jev.....	15
e) náplně věci – extenze.....	15
3) Vnímání jako kontinuální prožívání – kontinuální změna.....	17
a) pojmání a pole jevení.....	17
b) jednota kontinuálního jevu – kontinuální syntéza jako hra prázdných a vyplněných intencí.....	18
c) řídicí intence a principiální neukončenost jevu.....	20
d) jevení předmětu jako aisthetická syntéza.....	21
4) Role těla ve vnějším vnímání.....	22
a) dvojí druh počítků.....	22
b) psychofyzická kondicionalita.....	23
c) jednota a souhlasnost jevení.....	25
d) anomality je a tělo jako nositel normálního danosti.....	25
e) tělo jako nositel normálního světa.....	27
f) psychofyzická kondicionalita a pohyb.....	27
g) primárně lokalizované počítky a konstituce těla.....	28
h) přednost hmatu pro konstituci těla.....	29
i) jednota fyzického a aisthesiologického těla.....	30
k) tělo jako orgán vůle, svobodného pohybu a nulový bod orientace.....	32
l) motivace.....	33
m) motivace na úrovni zkušenosti.....	34
5) Shrnutí – tělo jako bod skutečnosti.....	36
II. část: Procesuální pojetí E.T. Gendlina – tělo jako proces lidského žití	
1) Základní pohled na Gendlinovo pojetí procesu a života jako procesu.....	40

a) ‚tělesné prostředí‘	40
b) život jako proces.....	41
c) funkční cyklus a otevřený cyklus.....	43
d) zastavený proces a předmět.....	43
e) tělo jako proces, který pokračuje.....	44
f) zákonitosti pojící se k procesu.....	45
g) Gendlinovo pojetí času.....	48
h) změna a otevřený funkční cyklus jako předstupeň vyšších procesů.....	49
2) Vyšší procesy a návrat k pociťovanému tělu.....	51
a) chování a jeho zrod.....	51
b) pociťování a vnímání jako součást sekvence chování.....	53
c) kontext chování.....	55
d) prostor a předměty v něm.....	56
e) další „odbočka“ procesu.....	56
f) lidské vnímání.....	59
g) symbolické vnímání a role těla v něm.....	60
h) pět smyslů.....	63
i) zpět k tělu – tělo jako pole pociťovaného smyslu.....	65
3) Shrnutí – tělo jako proces lidského žití.....	68
Závěr.....	73
Použitá literatura.....	77

Úvod

Všichni jsme tělesné bytosti. Všichni „máme“ tělo a všichni žijeme v nějakém prostředí. Dalo by se říci, že k prostředí, v němž žijeme, se vztahujeme tak, že jej vnímáme. Jakou má tento vztah podobu? Jakou roli pro jeho konstituci hraje naše tělo? Toto jsou základní otázky, jimiž je motivována tato práce.

Odpovědi na ně se pokusím najít v pojetích dvou filosofů, kteří významným způsobem obohatili náš pohled na lidskou zkušenost a lidské prožívání, v pojetích Edmunda Husserla a Eugena T. Gendlina.

Práce je rozdělena na dvě části, z nichž každá je věnována pojetí jednoho z nich. V první části se nejprve pokusím popsat Husserlovo pojetí vnějšího vnímání a v návaznosti na to popsat roli těla v něm. Druhá část bude věnována pojetí E. T. Gendlina. V ní nejprve představím jeho procesuální pojetí vztahu těla a prostředí. V návaznosti na to se pokusím představit i jeho procesuální pojetí způsobu, jímž se k prostředí vztahuje člověk. Součástí tohoto vztahování je i vnímání. V závěru celé práce přivedu obě pojetí k sobě. Veden styčnými body obou pojetí se pokusím opět vyjádřit k základní otázce této práce i otázkám, které se při hledání odpovědi na ni objevily.

V průběhu práce vyjde jasně najevo procesuální a intencionální charakteristika tohoto vztahu. Naše tělo se pak ukáže být nezbytným prvkem, který nás ukotvuje do proudu našeho prožívání a činitelem, který přispívá k jeho formování. Sledování tohoto nás dovede až k otázkám, jaká je role těla pro konstituci našeho přirozeného světa a jaký má tento „tělesný“ přirozený svět podobu. Věřím, že to samo přinese zajímavé podněty k dalším úvahám o lidské tělesnosti a její roli pro konstituci člověka jako existující bytosti vůbec.

I. Vnímání jako kontinuální intencionální prožívání – tělo vztažný bod, ukotvení do tady a teď

1) *Stručný pohled na fenomenologii E. Husserla*

Fenomenologie je filosofická disciplína založená E. Husserlem na počátku dvacátého století. Různým způsobem ji dále rozvíjelo množství jeho následovníků, jenž jí vtiskli řadu podob. Spojení filosofická disciplína může znít velice podivně, ale zvolil jsem je záměrně. Sám Husserl totiž fenomenologii zakládal jako „přísnou vědu“, její specifická metoda však neumožňuje žádné měření a vlastně ani nezkoumá žádné objektivní předměty ani události. Fenomenologie zkoumá způsoby, jimiž se nám tyto předměty a události jeví, jimiž jsou nám dány. Z tohoto důvodu by mohla být nazvána i předvědou, která zkoumá události, které samotné vědecké zkoumání umožňují. Její metodou je fenomenologická redukce, což je zvláštní způsob reflexivního zkoumání vlastní zkušenosti. Předmětem zkoumání je tedy vlastní zkušenost, která je v pozdějších stádiích fenomenologie definována jako proud, a jeho cílem je očistit tento imanentní proud od všech předsudků a neprověřených tezí o smyslu jeho bytí.¹ Tomu následuje analýza vnitřních stavů našeho vědomí, se zaměřením na to jak nám může být něco evidentně dáno. Zde můžeme vidět inspiraci Descartem, který se však hned po tom, co odhalil „pevnou“ půdu imanence, tohoto výdobytku vzdal, a to ve prospěch transcendence. Při svém hledání něčeho jistého se nejprve metodou pochybování dostal až k myslícímu subjektu. Tuto poslední jistotu mu však vzápětí odejmul a delegoval jí Boha. Boha jako po všech stránkách – i co do pravdivosti – dokonalé jsoucno, které poskytuje jistotu i myšlení myslícího subjektu. Husserl, kterého mimo jiné inspirovali E.Kant a F. Brentano, půdu imanence neopouští a rozhoduje se ji přísně deskriptivně analyzovat. Součástí fenomenologické redukce je i tzv. odmítnutí generální teze světa, což znamená, že při redukci uzavorkujeme se všemi předsudky i samotné predikování reálné existence věci, kterou zkoumáme.

Ve své fenomenologii přichází Husserl s tzv. principem všech principů a výzvou „k věcem samým“, kterými fenomenologii kriticky vymezuje proti všem koncepcím, které budují abstraktní pojmové struktury, které není možné převést na originární danosti. Pro Husserla je originární danost – zkušenost – naopak jediným možným zdrojem látky pro jeho zkoumání a také jediným zdrojem oprávněnosti poznání, obrací se k ní v přísné

¹ I. Blecha, et al.: *Filosofický slovník.*, s. 120

fenomenologické reflexi. Jeho cílem je pak vystavět takové pojetí, jehož každý článek bude možno „převést“ opět na originární danost.

Při analýzách jevení se Husserl věnuje analýzám konstituce jednotek smyslu. Zkoumá akty, v nichž k jevení dochází, což ho mimo jiné donutí vypořádat se s problémem vnitřního vědomí času. Později se Husserl potýkal i s tím, jaký status přiřknout subjektivě samotné. V tomto momentu přichází s tzv. transcendentální redukcí, která je sestupem, k „čistému transcendentální subjektivě“, která funguje jako sebe sama konstituující korelát jistých imanentních obsahů aktů vědomí a je nutným předpokladem samotných fenomenologických analýz.¹ V pozdním období se dostává i k analýze intersubjektivit, jelikož si uvědomuje, že předmětnosti se nejeví solipsistickým subjektům.

Husserlova fenomenologická metoda byla velkým průlomem a spolu s jí získanými poznatky, z nichž některé jsou předmětem práce, inspirovala řadu dalších myslitelů. Fenomenologie kromě toho, že se sama díky Husserlovým následovníkům začala ubírat různými směry, úzce ovlivnila existencialismus, dala podnět ke vzniku hermeneutiky a inspirovala i mnohé představitele poststrukturalismu a postmoderní filosofie.

¹ I. Blecha, et al.: *Filosofický slovník*, s. 120

2) Vnímání jako intencionální prožívání

a) *intencionalita – prázdná a vyplněná intence, signitivní a názorné akty*

Jak už bylo řečeno fenomenologie se zabývá analýzou jevení, jevení je při tom součástí proudu vědomí, který se skládá s jednotlivých prožitků, které Husserl pojímá jako akty. Aktem může být vnímání, ale i fantazie či vzpomínka. Na tyto nižší akty se staví akty vyšší, jako myšlení, usuzování a teoretizování, k nimž přistupují ještě tzv. akty emocionální. Všem aktům našeho vědomí je společné, že jsou k něčemu zaměřeny, tuto podstatnou vlastnost vědomí nazývá Husserl intencionalita. Každé představování, mínění je představováním či míněním něčeho. Intencionalita patří k podstatě jevení. K podstatě vnímání, jež je charakterizováno tělesnou přítomností předmětu, k podstatě fantazie, obrazového vědomí i aktů ostatních. Je tedy součástí samotných aktů – tedy i vjemů - a díky tomu v sobě jednotlivé akty obsahují vodítka k vjemům dalším. Nejen konkrétní předměty ale i Já a svět mohou tedy vyvstat jen díky intencionalitě. Vědomí je tedy vždy vědomím něčeho, intencionálního předmětu, jehož reálná existence však není nezbytná, a která nehraje pro fenomenologické tázání zásadní roli.

Intence – naše mínění – mohou být dvojího druhu, buď prázdné nebo vyplněné. V prázdné intenci předmět pouze míníme, ale sám se nám nedává, k vyplněné intenci pak patří i *vlastní* danost intencionálního předmětu. K tomuto rozdělení se analogicky poji rozdělení aktů na signitivní, což jsou akty znamenání, v nichž míníme předměty prostřednictvím významu, a akty názorné, které akty znamenání vyplňují, a v nichž se předměty dávají pomocí smyslových pojetí, aprehenzí počitků. Jak uvidíme později pro jevení vnějších předmětů jsou oba druhy intencí nezbytně nutné, při čemž jsou v konkrétních jevech neoddělitelné.

Akty vnímání věcí pojímá Husserl jako akty konstituce, jako aisthetické syntézy. Akty samotného vnějšího vnímání popisuje jako prožitky bezprostřední danosti, jako nižší stupně konstituce, na nichž se mohou konstituovat akty vyšší například kategoriální. Smyslové předměty Husserl nazývá též protopředměty¹, čímž chce říci, že se jedná o základní fundující předmětnosti, k nimž dle své fenomenologické konstituce odkazují všechny předměty možné, které samy však již neodkazují nikam dále. Z tohoto důvodu hraje vnímání a tělo, které je pro smyslové vnímání nezbytné, pro veškeré vyšší reality – duchovní, duševní – nezastupitelnou roli a to roli jakéhosi podkladu. O tomto blíže pojedná čtvrtá část prvního oddílu.

¹ E. Husserl, *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii II*, s. 32

b) součásti intencionálního aktu – kvalita, materie, podstata – počitky a pojetí

Zavedením intencionality se Husserl vypořádává s problémem oddělenosti vnímajícího a vnímaného. Vnímáním dochází k formování intencionálních aktů, v nichž se nám dává vnímaný předmět, intencionální předmět. Jak už bylo řečeno tento předmět nemusí existovat. Skrze akty vnějšího vnímání předmět tělesně – reálně - přítomen je. To, co vnímáme, je opravdu vnímaná věc, nikoli žádný obraz v naší mysli. To, co spojuje předmět a naše vědomí, je právě jednota intencionálního aktu. Intencionální akt je prožíván a tím dochází k jevení věci. Husserl rozlišuje reelní obsahy aktu, počitky a pojetí, a vůči těmto obsahům transcendentní věcné kvality. Celý akt by se dal popsat následovně. V „nejhrubším“ kontaktu s fyzikální věcí jsme díky jistému druhu látky, jsou jí počitky, jde o jakési neaprehendované působení, lépe řečeno kontakt. Díky němu se mě dostávají hrubé základní informace o předmětu, jeho barvě apod. Husserl říká, že „určitá založení fyzických dat jsou vázána co do své podstaty na příslušná založení předmětných určitostí“¹, tím chce říci, že příslušné počitky jsou zakládány příslušnými „skutečnými“ vlastnostmi předmětu – barva předmětu zakládá počitky barvy apod. Tyto počitky jsou dále pojímány, pojímání fyzická data osmyslňuje, což jim umožňuje znázorňovat předmět. Z tohoto pohledu akt reelně konstituují obsahy pojímající – charaktery pojímání, tzv. přebytek, jelikož přinášejí něco, co není obsaženo v samotných počitcích – a počitky, které jsou reelními obsahy pojímanými. A priori však nemůžeme říci, že fyzické datum je pojímáno (znázorňuje) vždy a ani, že pojímání pojímá vždy fyzické datum dostatečně „obsáhle“. Pojaté počitky nazývá Husserl odstínění nebo extenze, jsou to již samotné jevící se vlastnosti předmětu, jevící se červeň, jevící se tvar, jevící se kvalita povrchu apod. Transcendentní věcné kvality, se tedy na jevení podílejí tím, že dávají vzniknout počitkům, samy však zůstávají vně prožitku. Můžeme dojít pouze jejich bližších a bližších určení, ale prožít je nemůžeme.

Takto nám vystupuje Husserlovo rozlišení na reelně imanentní a reelně transcendentní. Imanentní je to, co je prožíváno, co je bezprostředně dáno, v bezprostřední evidenci, a to je vjem a jeho reelní obsahy. K takovéto bezprostřední danosti „samodanosti“ dochází v reflexi. Transcendentní je pak předmět, k danosti jej přivádí evidentně prožitý vjem. Evidence předmětu je tak určitým způsobem v evidenci vjemu obsažena. Při vnímání vnějšího předmětu je oproti sebeznázorňování aktů samotných, znázorňováno něco jiného.

S vnímáním v tělesné přítomnosti se pojí víra – důvěra. U aktu jako halucinace se po odhalení její neskutečnosti objevuje nedůvěra. Tělesnou přítomnost, která vjem zakládá, je

¹ E. Husserl, *Věc a prostor*, s. 43

nutné od důvěryhodnosti odlišit. To umožňuje fenomenologická redukce, pro kterou nemá důvěryhodnost význam, i když si je jí vědoma. U samodanosti otázka víry odpadá, akty jsou prožívány bezprostředně a nepochybně. S tímto se pojí *mít a klást*, v nichž evidence absolutně se dávajícího vjemu spočívá. *Mít* zde funguje jako reelní mít – jako, že něco reelně mám a *klást* je tím, co vytváří bytí, podobá se víře, ale vylučuje veškerou nedůvěru, „konstituuje bytí v absolutní danosti“¹.

Reelní obsahy intencionálního aktu se dají též nahlížet co do své materie, kvality a podstaty. Materie aktu určuje to, k čemu a jakým způsobem se akt vztahuje. Při vnímání je jí intencionální předmět. Materie je smyslem intencionálního aktu. Určující je pro ni význam, něco vnímáme vždy jako něco, tímto významem se řídí celé jevení, jako jevení něčeho. Kvalita aktu pak znamená, jakým způsobem se vědomí k předmětu vztahuje, může jít o souzení typu tvrzení, mínění nebo pochybnost otázku apod. Kvalita a materie dohromady tvoří podstatu aktu – intencionální podstatu. Akty se díky podstatě dají rozlišit na akty vnímání, fantazie, obrazového vědomí atd.

c) vědomí identity a vědomí rozdílnosti

Klíčovým mechanismem, který se podílí na vnímání je vědomí jednoty a vědomí rozdílnosti. Toto vědomí je zvláštní sebe sama znázorňující akt, který propojuje dva akty – vjemy – další. Nechává je vystoupit jako totožné nebo naopak jako rozdílné. Oba se při tom této nové samodanosti, která dává vzniknout *nové* jednotě přizpůsobují, a to co do své podstaty. **Možnost tohoto přizpůsobení je v nich a priori obsažena.** Každý vjem tak ve své podstatě nese množinu vjemů, s nimiž může vstoupit do vědomí totožnosti.

Kromě úplné identifikace či odlišnosti existuje i identifikace či odlišnost parciální. Až v identifikaci parciální, která umožňuje částečné krytí, může vystoupit nějaká část a nějaký celek, nějaká vlastnost předmětu či dvě vlastnosti či části jako vlastnosti a části předmětu téhož. O tom, zda je něco vlastností určitého předmětu, rozhoduje *kladení* provedené v tomto znázorňujícím aktu. Studium aktů dávajících jednotu je tedy pro studium vnímání klíčové. To, jakou podobu bude vědomí jednoty mít, se jeví v apriorních formách možných výpovědí. Vědomí jednot je vědomí představující, k jeho podstatě patří to, že přivádí předmětnosti k danosti. Předmětnosti jsou při tom identitami. Vědomí identity se samozřejmě děje aktově, může mít prázdnou i vyplněnou intenci, může tedy být aktem signitivním i názorným.

¹ E. Husserl, *Věc a prostor*, s. 22

d) *vlastní a nevlastní jev*

Pokud se blíže podíváme na vjem nějakého předmětu, zjistíme, že reálně obsahuje pouze fyzické obsahy jedné své strany, předmět se nám však jeví celý. Stránku znázorněnou Husserl nazývá *vlastním* jevem a neznázorněnou *nevlastním*, tyto stránky však nelze oddělit, jelikož každý konkrétní vlastní jev je bez nevlastního nemyslitelný. Vjem je takto ze své podstaty neadekvátní. Je totiž vždy jednostranný a nikdy nemůže jevit všechny díly předmětu najednou. Rozdělení na vlastní a nevlastní jevy je až následné, potenciální – můžeme jej provést pouze v abstrakci. Skutečně se nám věc jeví vždy „celá“ – i když přes přední stranu, která je jednotou vlastně se jevících určitostí. Nesmíme si však myslet, že by na sebe odkazovaly jednotlivé počítky, toto odkazování se děje v jednotě celého jevu, v jednotném sjednocujícím vědomí.

Danost nevlastně se zjevujících stránek umožňují prázdné intence. Ty patří k charakteru pojmání a spolu s intencemi vyplněnými tvoří vjem. Nevlastně se jevící stránka je v prázdné intenci spolu-míněna. Dá se tedy říci, že nevlastně jevící se stránky věci jsou přítomny intencionálně. Prázdné intence se mohou vyplnit fantazijní představou, která však znázorňuje jednostranně stejně jako vjem. Vlastně daná část vjemu a „vhodná“ fantazijní představa se „kryjí“, do hry přichází vědomí jednoty, s mechanismem apriorně obsažené množiny možných identických vjemů, oba tedy vstupují – přizpůsobeném – do vědomí identity, dochází k syntéze a jevení celého předmětu.

Kromě úplnosti a prázdnoty pojmání je jeho podstatným charakterem i určitost a neurčitost, ta je v pojmání imanentní a hraje zvláštní roli u momentů nevlastního jevu. Neurčitost nevlastního jevu není nikdy absolutní – zadní strana je vždy nějaká – náleží k ní určitelnost, která spadá do pevně vymezené sféry – tvar, barva apod. Tato určitelnost nemá formu žádné predikativní syntézy ani pojmového zpřítomnění nevlastně se dávající strany, je určitelností jako předpoklad přesného přisouzení vlastností, přesného vyplnění smyslovými náplněmi. Určitelnost je tedy například taková, že „vím“, že předmět bude mít ze zadní strany barvu, jelikož má tuto určitost i zepředu, otočím předmět, nevlastně se dávající náplň se vyplní, ale předmět zůstává tentýž.

e) *náplně věci – extenze*

K imanentní podstatě vjemu nutně náleží kontinuální jednoty, které mají charakter extenze. Takovýto charakter má k podstatě vjemu náležející časovost a prostorovost. Pro obě platí, že primárně náleží celému jevu, ale je možno je abstraktně rozdělit. Celý vjem tak lze

nahlížet jako kontinuální jednotu jeho dílů. V každém dílu vjemu se pak nachází všechny jej konstituující obsahy. Extenzi shledáváme i na samotných počítcích. Pokud hovoříme o časové extenzi, jde o časovost prefenomenální. Tataž věc se při rozdělení celého vjemu jeví v každé jeho fázi. Věc má pak svůj čas, jako formu, kterou vyplňuje svým věcným obsahem. Obsah a forma jsou „nerozdělitelné“. Věc se jeví jako v čase se rozprostírající věc. Prefenomenální čas konstituuje časovost věci fenomenální. Formu a obsah má i extenze prostorová. Materie jejího vyplnění je však dvojího druhu. Jednak *materia prima*, což je komplex určitostí, které konstituují samotnou tělesovost věci. Druhým komplexem určitostí je *materia sekunda*, který je tvořen určitostmi přídavnými jako zvuk, vůně apod.

Obsahy počítku, nesoucího kvality vyplňující věc ve vlastním smyslu, v sobě mají extenzi, nejsou nahodilé, ale obsahují v sobě pevnou jednotu, formu prefenomenální prostorovosti. Pokud je jevící se věc rozdělená, je rozdělená ještě než je „jevem“, co do svých prefenomenálních obsahů. Kromě toho mohou materializující určitosti vyplňovat prostor plynule, nebo ne úplně plynule, diskrétně. Husserl tedy rozlišuje dva druhy plynulosti: jednak plynulost náležející prostorové extenzi jako takové a za druhé plynulost přináležející vyplňujícím určitostem. První druh plynulosti nepřipouští žádnou mezeru, připouští pouze nuance barvy či světlostí: Druhý naopak mezery připouští, mezera jakoby vybědne z kontinua, rozdělí jej. Vyplnění je tedy všeobecně a „primárně“ plynulé a mezery vykazuje jen na určitých místech.

Věci náleží jednotný věcný prostor, který je určující pro slučování náplní s odlišným založením (zrak a hmat), jež se spojují s jednou jedinou *materia prima*, která je smíšenou náplní. Na základě jednoty náplní primárních se pak konstituuje i jednotu náplní sekundárních. Tato jednotu se však netýká samotných počítků, týká se až extenzí, které jsou konstituovány pojmáním. Vizuelní a taktilní počítky se neprostupují, nepřekrývají, ale náplně ano a to jako vrstvy jediné *materia prima*. V tomto překrývání dochází k nevlastnímu jevení, roli tu tedy hrají prázdné intence, spolu-mínění. Objevuje se tu však dvojí druh nevlastního jevení, jednak nevlastní jevení vůbec – např. zadní strana předmětu – a nevlastní jevení určité určitosti – taktilní náplně na pouze viděné straně předmětu. Paralelismus vrstev, k němuž dochází v druhém případě je podmíněn prostorovým průnikem – nejde o sousedství jako v případě prvním – a nevlastně se jevící vrstva je v něm daleko silnější: drsnost na přední straně pilníku „vidíme“, jeví se nám jasněji než na straně zadní. Pokud vjem obsahuje vizuelní i taktilní počítkový materiál, pak vizuelní vrstva pojmání konstituuje úplnou vizuelní věc, taktilní vrstva pojmání konstituuje úplnou věc taktilní – na základě této vrstevnatosti, prosakování a krytí, tedy pojmání, pak dochází k nevlastnímu různě jasnému jevení.

Prostorová jednota věci tedy nese její vizuální i taktilní náplně, které se jakoby nesou navzájem. K pojmání toho, že se ruka dotýká papíru, náleží nevlastně se jevící vizuální náplň papíru pod rukou. Jak už bylo řečeno průnik je dílem pojmání – vědomí identity, v němž dochází k vřazování vizuálního mezi taktilní a taktilního mezi vizuální, pojmání, které poskytuje vizuálnímu a taktilnímu platnost zjevující se prostorovosti. Dvojí pojmání je při tom v takovém krytí, že celkové rozestření extenzí, které vypovídá o vlastně se zjevujícím rozestření, obsahuje celé vizuální i taktilní těleso.

3) Vnímání jako kontinuální prožívání – kontinuální změna

a) pojmání a pole jevení

Je celkem evidentní, že vnímaná věc se nám nedává nikdy samotná ve speciálním vnímání, ale vždy s ní spolu-míníme i její okolí, prostor, do kterého je začleněna. Spolu-míníme i svoje tělo, které dává vzniknout prostorovým orientacím. Každý jev je tedy uložen v kontinuu jevů, u nichž lze rozlišit počítky i obsahy pojmání. Znázorňující počítky jedné věci nutně souvisí s počítky jinými. Pojmání pak plynule prostředkuje, přechází k dalšímu pojmání až dojde k pojmání celkovému, v němž se znázorní celý prostor i jednotlivé věci v něm. Jednota jevení spočívá v pojmání, v tom, že vlastní jev našeho okolí jednotí vlastní jevy všech věcí i prázdný prostor mezi nimi. K tomuto jednocení může docházet díky intencionalitě.

Takto dochází ke vzniku pole, jímž je kontinuita preempirických rozestření. Pole je jak vizuální tak taktilní. Každý jeho díl je znázorňující. Ne každé rozdělení či uspořádání polí umožňuje jevení věcí. Teprve, když se v určitém jeho rozdělení jeví věci, mohou se jevit další věcnosti. Jevení je tedy, jak už bylo řečeno, řízeno smyslem, intencionálním předmětem. Vedle polí konstituujících prostor stojí sekundární určitosti, které však pole netvoří, jelikož nedokáží konstituovat prostor ani věc. Do celkového jevení přispívají jako formy slučování. Přes pole se rozšiřují pojmání, která jej člení, přičemž s každým členem koresponduje jedna jevící se věc. Pro konstituci okolí jáského těla podobně jako okolí věci je podstatná časová extenze – časové okolí. Jednotlivé časovosti věcí se „řadí“ do jediné lineární extenze a to, i když se nám jisté procesy jeví jako současné. Věcnosti takto oddělené v časové extenzi se nekryjí jako vrstvy *materia prima*, ale trvají v jednom časovém průběhu.

Proměnlivost nestálých vjemů se děje vyplňováním jejich časové extenze novým obsahem. Setkáváme se tu opět s dvěma druhy plynulosti, jednak plynulosti náležející

samotné extenzi a za druhé plynulosti náležející náplni tohoto rozestření. Změna při tom náleží vjemu, v němž se konstituuje přechod – mezera –, změna vychází z počitků a případně i pojmání. Pokud jsou fáze jevu stejné, vstupují do syntézy krytí, která je nechává vystupovat ve vědomí identity, pokud ne, ve vědomí odlišnosti. Ke stejnosti se při tom dá dojít „stupňováním“ krytí. Nezměněný vjem s sebou pak nese i nezměněnost já a světa. Husserl rozlišuje 3 druhy změn: jednak kinetické, k nim dochází v případech, když se subjekt či předmět pohybují, dále změny co do konstitutivních určitostí změny, co do počitků či charakterů pojmání, a další, jako například změny týkající se subjektu, k takovým patří např. akomodace. Důležitým charakterem změn jest, že jsou v čase, ale čas ve vlastním smyslu nevyplňují. K tomu dochází pouze, pokud jsou samy předmětem vjemu.

b) jednota kontinuálního jevu – kontinuální syntéza jako hra prázdných a vyplněných intencí

Úplný vjem je kontinuální jednotou nezměněných vjemů, zprostředkovanou přechodovými fenomény, které mají samy charakter vjemů. Ve změněném vnímání téhož předmětu hraje roli parciální identifikace, *a priori* určení možných změn, jež je obsaženo v podstatě každého jevu, který do vědomí jednoty či odlišnosti vstupuje. K danosti těchto vyústění se dostáváme změnou pozornosti. Základem změněného vjemu je pak celkový jev, s nímž zůstává zvláštní pojmání v kontinuitě. Představa předmětu se obohacuje vyzdvižením možných změn, k nimž se připojí odpovídající momenty pojmání.

Při změně vjemu tedy dochází ke změně znázorňujících obsahů i jejich pojmání. Vlastně vnímané stránky jsou vnímány nevlastně, zatímco různé kroky vnímání jsou spojovány syntézou identifikace. Možnost krytí jednotlivých jevů vychází z jejich podstaty. K syntéze identity může dojít i co do smyslu jevu. Při takovém druhu identity nejde jen o krytí předmětností, ale i jejich určitosti nebo určitelnosti. Pokud úplné jevy nemají identický smysl, mohou jej mít jen vzhledem k určitým komponentám. Jevy mohou mít shodný smysl, pokud vedle komponent identického smyslu vystupují komponenty, které mají různé bližší určení. To se pojí s určitostí respektive neurčitostí, která nechává jisté momenty vjemu otevřené – otevřené pro další bližší určení. Ke každé „možné“ neurčitosti patří rozsah, který funguje jako zvláštní určitost. U shody smyslu tedy dochází k podřazení jednoho smyslu pod druhý, při čemž ten nadřazený dochází díky podřazenému k bližšímu určení. Proti shodě stojí neshoda smyslu, která se může objevit i u dvou jevů téhož předmětu. Tím dochází ke zklamání signitivní intence. To se děje při postupném vnímání, kdy se vlastně jeví stránky dříve jevící se nevlastně – při vlastním jevení se totiž mohou jevit jinak. Vzniká tak rozpor,

což je možné jen proto, že je předpokládána shoda – dřívější momenty jsou s momentem zklamání spojeny. I tak je jinobyť – vyplněný jev, který se dal jinak než bylo předpokládáno – součástí téhož předmětu – nový jev se za všech okolností musí hodit k starému, absolutní jinobyť je nesmysl.

Ke kontinuálnímu zjevování se předmětu patří postupné „úplnější, až nejlepší“ zjevování se jednotlivých určitostí. Pokud nám již byla náplň někdy dříve dána „úplně“, pak při její jakékoli neúplné danosti něco chybí, a odkazuje k úplnosti. Způsoby nejlepší, ideální danosti konkrétních předmětů či určitostí, jako by byly při dalším vnímání signitivně míněny a tímto způsobem řídily či motivovaly akt. Vědomí konkrétní „přítomné“ danosti takto pod nadvládou intencionality odkazuje za sebe na „předmět sám“, k tomu, jak by dospěl k danosti nejúplnější.

Toto vyplnění má i obrácený korelát, vyprázdnění, které může mít například formu plynulého oddálení od předmětu. Hra signitivní intence a vyplnění je postavena na zvláštních formách jednoty v rámci kontinuálních syntéz. Jevící se jev je vždy již významem, který v sobě obsahuje odkaz, který ukazuje na zjevující se „samo“. Zvětšující se vyplnění vždy směřuje k bodu obratu, a někdy se dostává do momentu maximálního vyplnění. Vždy dochází k vyplnění pouze určité intence (např. nahlédnout dům v celku). Po té se objevují další intence, které nás nebo předmět vedou k dalšímu pohybu, relativně nejlepšímu znázornění té a té náplně. Přivrácená strana domu či stránka není tedy jedním odstíněním, ale spíše plynulým dvojrozměrným systémem odstínění. V něm se nachází jedna partie jasnosti, např. slovo či písmeno. Od ní jasnosti ubývá. Nejasnost se stále mění v jasnost, čímž se ukazuje, co bylo tím, co bylo nejasně míněno. Spolu s tím se však jasnost musí měnit opět v nejasnost. Vnímání je zvláštním pohybem v počítkovém poli, hrou vyplňování a vyprazdňování názorů, které se po vyplnění nestávají opět stejně prázdnými, jako byly před ním. Jde o kontinuální syntézu, která, jak říká Husserl, je předivem syntéz parciálních, klíčovou roli pro ni hraje sjednocující vědomí identity a intence. Každé vnímání věci je z důvodu přítomnosti nevlastních jevů neadekvátní. Zdát by se mohlo adekvátním, pokud bychom za jev věci označili kontinuální syntézu pouze dokonale vyplněných vlastních jevů. Lidské zorné pole je však dvojrozměrné a nejen proto jsou ve vnímání věci nevlastní momenty obsaženy vždy.

Nezbytnou úlohu ve vnímání tedy hraje pohyb. Bez něj by prázdné intence zůstaly navždy prázdnými. Možná, že by bez pohybu k prázdnému mínění ani nedocházelo, jelikož bychom neměli zkušenost, že nějaká zadní strana předmětu vůbec existovat může. Tato úvaha by vedla daleko za hranice této práce. Každopádně je evidentní, že k vyplňování prázdných

intencí, které jsou v každém vjemu obsaženy, může docházet jen díky pohybu. Jen díky němu může docházet ke vzniku a výše popsanému odvíjení se kontinuálního jevení.

Tento pohyb je svobodným pohybem vnímajícího subjektu. Jak uvidíme později, schopnost svobodného pohybu získává subjekt zejména díky tělu, které je tohoto pohybu nositelem. V úzké souvislosti s tělem jako nositelem svobodného pohybu pak hovoří Husserl o těle jako o orgánu vůle. Podrobněji o tom pojednám ve čtvrté kapitole v paragrafu (k.

Jako kontinuální syntéza probíhá samozřejmě i vnímání taktilní.

Věc se v řadě svých kinetických změn znázorňuje jako nezměnná. Pohyb se objevuje pouze, když obsahy vizuálního pole pojmáme jako znázornění věci nikoli věc. Z pouhého kvazi posunu v poli, totiž nevyplývá individuální identita pohybujícího se. Při preferenčním pohybu je tvarující se obsah oduševňovaný znázorňovanou funkcí, čímž je konstituováno individuálně identické. Prostor, poloha, pohyb a stálost jsou určovány až celkovým jevem nikoli pouhým polem a preferenčními určeními. V podstatě celkového jevu tkví i to, zda se budou preferenční pohyb či preferenční stálost, jako pohyb a nebo stálost jevit.

c) řídicí intence a principiální neukončenost jevu

I když prostor poskytuje nekonečné množství možností pohybu, znázorňující pole neposkytuje nekonečné množství možností znázornění, jedna jeho část znázorňuje pouze jedno těleso a nemá nekonečnou hloubku. Dává se nám tedy kontinuálně se obohacující schéma celku předmětu, k němuž patří neadekvátnost. Pole je konečné i co do své extenze. Proto může nekonečně zobrazovat jedinečně jako jisté uspořádání „akcí“. Každý „částečný jev“, tedy každá parciální syntéza poukazuje na nekonečnost možných uspořádání akcí, ale jak „zvolí“ jednu, dochází k neadekvátnosti. Věc sama se nám dává jako určitá, jako schéma vyplněné různě určitými „možnostmi“. Husserl říká, že pod všeobecným vědomím danosti existuje vědomí nejvlastnější danosti. Na ni se v zaměřuje každé další znázornění. Jako by nám byl dán předmět nějak v celku a touto celkovou daností bylo motivováno další znázornění – které je samozřejmě motivováno i znázorněním předchozím.

V každém vjemu nalezneme jako cíl jeho intence jeho plnou danost, jev, který je maximálně vystupňovaný. Pokud se nám jeví nějaká věc každodenního zájmu, jsou změny maximálních daností pro jevení této věci jako této věci nepodstatné. Změní-li se však intence, jevy, které dostačovaly, zpravidla dále nedostačují. Je to zajímavá situace, změní se totiž intencionální předmět a s ním i okruh nejlepších jevů, ale předmět samotný se nemění nijak.

Pojem, význam slova poukazuje na něco, co prostupuje rozmanitost, v níž se konstituuje intencionální předmět. Každý vjem věci má svou intenci, a ta řídí platnost toho, co se jeví. Tato intence odkazuje na nejlepší vyplnění, k nimž již došlo, a tím je jako míněné přináší do aktuálního jevu. V jevech samotných není žádné ohraničení, ustanovují pouze jednotnost svého průběhu. Samy jsou kontinuálními syntézami, které by mohly v plynulé modifikaci probíhat do nekonečna. Aby vnímání bylo vnímáním, potřebuje mínící intenci, bez ní by bylo jakousi beztvarem kontinuitou látky bez významu. Intence jako vyslanec z duchovní sféry dává této kontinuitě smysl, řídí ji směrem k svému naplnění. Důležité je si uvědomit, že díky stále pokračující kontinuitě zkušenosti není věc či věcnost nikdy dána s konečnou platností. Pro to, aby bylo poznání možné, je třeba si podle Husserla klást možné cíle. Cíl vnese do zkoumání intenci, která se může naplnit, bez možného cíle, bude zkoumání nekonečným průběhem, který nemůže dosáhnout žádného vyplnění.

K naplnění či zklamání původní intence dochází až během uskutečněného vnímání. A až toto naplnění či zklamání, či jeho „odstíny“, umožňuje vznik intence nové. Zde vidíme, že látková sféra je pro život sféry duchovní nezbytná.

d) jevení předmětu jako aisthetická syntéza

V pozdějším období svého myšlení, v *Idejích k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii II*, hovoří Husserl o jevení reálné věci jako o konstituci ve smyslu aisthetické syntézy. O tomto pojetí se zde zmíním zejména proto, aby vystoupilo několik charakteristik aktů vnějšího vnímání, které byly v Husserlových pojetích obsaženy již dříve, z mého líčení, však nemusely vyjít jasně najevo.

Aisthetické syntézy obsahují oproti syntézám kategoriálním, které jsou čistě spontánní, i takové prvky, které nevznikly aktivitou subjektu, jimi jsou „poslední smyslové známky“¹, fyzická data, k nimž se musíme při zkoumání tohoto druhu syntéz vždy dostat. Těchto syntéz se dále účastní sekundární pasivity. Jde o části vjemu, které byly aktivně konstituovány (vyplněny) již dříve a teď jsou vědomy pouze pasivně ve „zmatené stavovosti“². Tyto obsahy odkazují k původně spontánnímu, artikulovanému provedení, které díky nim mohou reaktivovat, čehož výsledkem bude konstituce téže stavovosti jako v případě, kdy k tomuto aktu došlo dříve. Přijde mi, že v tomto momentu vystupuje Husserlovo pojetí vnějšího vnímání daleko jasněji než dříve jako „pohyb“ v intencionálním systému aktů. Akty

¹ E. Husserl, *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii II*, s. 33

² E. Husserl, *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii II*, s. 27

v tomto systému mají podobu sekundárních pasivít. Díky tomu, že jsme je dříve prožili určitým způsobem, nás může odkazující intencionalita svádět k tomu, abychom nabízející se podobné akty prožili stejným způsobem znovu.

V pasážích o aisthetických syntézách Husserl samozřejmě hovoří i o tom, že cokoli vnímáme, vnímáme pouze z určitého pohledu a že tato syntéza je vzájemnou syntézou předmětností v „jevících se“ jednotlivých smyslových sférách. Připomenout a zdůraznit chci však následující. Změny jevu, ke kterým dochází tím, že se kontinuální syntéza neustále odvíjí dále, že se její hrot názornosti řízený intencí stále posouvá, se dějí a jsou možné díky podstatám jednotlivých aktů syntézy se účastnících, konkrétně díky tomu, že v nich byly apriorně obsaženy jako *možné*. Byl by tedy omyl si myslet, že byly v původních aktech, které je implicitně obsahovaly, obsaženy jako jejich reelní komponenty.

4) Role těla ve vnějším vnímání

Aby byla věc skutečně objektivně konstituována, musí být věcí pro určitý subjekt. Povaha věcí jako aisthetických struktur je tedy nutně závislá na povaze mojí – povaze poznávajícího subjektu.

To, díky čemu se mohu s reálnými předměty setkat, je mé tělo. Husserl o těle mluví jako o orgánu vnímání. Jak tomu můžeme rozumět? V první řadě je evidentní, že na těle jsou umístěny všechny smyslové orgány, mám na mysli receptory ve vlastním slova smyslu – oči, uši, ústa. Co je na této umístěnosti nejdůležitější je to, že tělo je jejich systémem. Nejsou na něm pouze umístěny, ale tělo „ví“, kde jsou, a toto umístění se během života nemění. Druhou klíčovou vlastností těla je přímá (primární) lokalizovanost počitků, které jsou přítomny přímo na těle – počitky hmatu, tepla apod. Aby tělo mohlo být orgánem vnímání, je též nutné, aby bylo tělem svobodně se pohybujícím. Každou z těchto charakteristik těla pojednám podrobně v následujících paragrafech.

a) dvojí druh počitků

Vždy, když vnímáme nějaký předmět, je naše tělo v tomto vnímání spolupřítomno, při tom nemusí jít pouze o vnímání taktilní. Tělo jako orgán vnímání tím, že je neustále s něčím v kontaktu, neustále „produkuje“ množství „počítkového materiálu“ – počítkové látky. Tyto počitky Husserl dělí do dvou základních skupin. Jednak jsou to tzv. počitky znaků. Jde o počitky, které se na jevení podílejí ve vlastním slova smyslu – jsou pojímány, a tak stojí v

základu jevících se odstínění. Druhou skupinou počitků jsou tzv. kinestetické počitky. Tyto počitky pojímány nejsou, místo toho se podílejí na pojímání počitků předchozího druhu. Způsob, jímž tak činí, nazývá Husserl motivace. Popisuje ji jako vztah „jestliže-pak“ a „protože-tak“. Tento vztah však nesmíme chápat jako kauzalitu přírodního druhu. Motivace je zákonitostí sféry duchovní. Motivaci budou věnovány paragrafy *l* a *m*. Vnímání je tedy založeno dvěma propleteně se odvíjejícími sledy počitků, jeden pojímán *přímo* a druhý *nepřímo* tím, že se podílí na pojímání počitků prvního druhu.

b) psychofyzická kondicionalita

V předchozím paragrafu se objevil pojem kauzalita¹ popisuje Husserl vztahy mezi smyslově danými věcmi. I tělo se může stát součástí takovýchto kauzálních vztahů, například, když jím něco posune apod. tedy, když se interakce zúčastní pouze coby fyzikální věc.

Tělo však do světa nevstupuje pouze jako fyzikální věc, ale také jako „věc vnímající“. Při každém vnímání vzniká mezi vnímajícím tělem a věcí specifický druh vztahu.

Kauzalita však z těchto vztahů úplně vyloučena není. Kauzálně totiž působí reálné okolnosti daného aktu vnímání. Tedy osvětlení a podobně. Jak bylo řečeno, jevení je ovládáno intencí, která v sobě nese určitý způsob jevení předmětu a to způsob *nejlepší*. Jevení může být při tom díky okolnostem různým způsobem zkresleno. Takovéto zkreslení způsobené kauzálními vztahy můžeme odhalit. Díky tomuto odhalení se změní naše soudy podílející se na pojímání. Což má za následek to, že se rozpor způsobený zkresleným jevením vyřeší a my *opět* vnímáme něco jako něco. Při tomto „vyřešení“ je jeden kauzální vztah (mezi vnímajícím tělem a předmětem), který byl intencí určitým způsobem předpokládán, nahrazen kauzálním vztahem jiným. Jak je to možné?

Jak bylo řečeno, vnímající tělo – Husserl používá spojení *mé tělo*² – není pouze fyzikální věcí. Je zvláštním místem, kde do světa vstupuje subjektivita. Je propletencem věcného a subjektivního bytí. Subjektivita s sebou do vztahu mého těla a reálné věci přináší irealitu. Vztah mého těla a věcí se proto neřídí pouze reálnými zákonitostmi, ale podléhá i zákonitostem komplexnějším, které vycházejí ze skladby subjektivity. Proto jej Husserl nazývá *psychofyzickou kondicionalitou*. Tímto ustavuje kategorii pro vztahy, v nichž se setkává reálné s ireálním. Kondicionalita má označovat jiný druh příčinnosti, než jakým je

¹ E. Husserl, *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii II*, s. 73

² E. Husserl, *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii II*, s. 72

kauzalita. Podstatou kondicionálních vztahů je to, že jde o vztahy aperceptivní, které jsou konstituovány díky počitkům a pojetím – tedy přebytku ze subjektivní sféry.

Na otázku, jak je to možné, můžeme tedy odpovědět následovně. Tuto změnu umožňuje právě kondicionalita vztahu vnímajícího těla a věci, která s sebou do tohoto vztahu přináší vrstvy počitků a pojetí. Kondicionalita tuto změnu nejen umožňuje, ale jak uvidíme, je i její příčinou. Možnost i příčina této změny vychází z pojmání, a to zejména z jeho dvou charakteristik.

1. První z nich je intencionalita. Tedy fakt, že každé pojmání tedy i apercepce obsahuje nějakou intenci. Tato intence hraje v aktu řídicí roli. Díky tomu se můžeme vztahovat pouze k „věcem“; proto jsou základními jednotkami apercepce určité jednoty, jejichž vlastností je to, že jsou intendovatelné, dávají smysl či nesou význam. Při takovém řízení hraje roli určitá *nejlepší* nebo *normální* danost, k ní aperceptivní akt směřuje. Směřuje k názornému vyplnění vědomí identity mezi tím, co se nám dává teď a něčím, co se nám dalo kdysi. To, zda mohou dva akty vstoupit do vědomí identity je obsaženo v jejich podstatách. Na každém aktuálním pojmání se tedy nějakým podivným způsobem podílejí akty – vztahy těla a věci – které již proběhly. Jedná se při tom o akty, v nichž byla konkrétní věc dána nejlépe. Jako bychom si tyto akty *nejlepší* nebo *normální* danosti nesli s sebou a byli jimi vedeni při konstituci aktů aktuálních. Právě díky tomu je změna z jedné kauzality na druhou možná a právě díky tomu se vlastně i děje. Více o tomto nesení si s sebou aktů dále napíši v následujícím paragrafu.
2. Druhá z nich je to, že pojmání sjednocuje počitky z různých smyslů do jediného prožitku. Tím, že s sebou určitým způsobem neseme celé takové prožitky, a tím, že základní jednotkou apercepce je věc, neseme s sebou určité jednoty počitků z různých smyslů, které konstituovaly konkrétní věc. Díky tomu si můžeme, pokud vnímáme věc pod naprosto jiným osvětlením, k tomu, abychom ji apercipovali jako něco již známého, dopomoci například počitky hmatu. Pokud dojde v hmatové sféře k průběhům „vnímání“, které jsou podobné průběhům, které se na konstituci určité věci již podílely, ovlivní tato podobnost „průběhů v rámci jednoho smyslu“ celkovou apercepci – celkové pojmání. Tento mechanismus hraje významnou roli pokud dojde k poškození některého ze smyslových orgánů. O čemž též pojednám v následujícím paragrafu.

K *psychofyzické kondicionalitě* náleží tzv. *kondicionalita somatologická*. Jedná se o vztahy mezi reálnem a ireálnem v rámci samotného těla. *Somatologická kondicionalita* hraje roli, když vnímám své vlastní tělo, když k němu přistupuji jako k věci.

c) *jednota a souhlasnost jevení*

Pojmem *psychofyzická kondicionalita* Husserl poukazuje na specifickou závislost věci na vnímajícím těle. Má na mysli jevící se věci jako aperceptivně konstituované jednoty, které jsou závislé právě tím, že jsou konstituovány. Konstituovány jsou v průbězích vnímání. Vnímajícím tělem pak míní specifickou jednotu, v níž se proplétá subjektivní a věcné bytí, což umožňuje apercepci, která má formu pojímání počitkového materiálu.

Jevící se věci jsou při tom nejzákladnějšími vnímanými jednotkami. Pokud vnímáme, vnímáme vždy něco, nějakou věc. O roli intencionality řeč již byla. Věci se nám při tom jeví po skupinách „jevů“, které přísluší jednotlivým smyslovým orgánům. Sjednocení materiálu z těchto jednotlivých kanálů je záležitostí právě *psychofyzické kondicionality*, konkrétně pojímání. Pokud k takovému souhlasnému propojení dojde, hovoří Husserl o „vjemech“, které toto souhlasné jevení umožnily, jako o vjemech *orthoaisthetických*. A *orthoaisthetickým* nazývá i tělo, které se na takovémto souhlasném vnímání podílí.

d) *anomaly jevení a tělo jako nositel normální danosti*

Pokud dojde k poškození některého ze smyslových orgánů, je *psychofyzická kondicionalita* narušena a tím „obnažena“. K čemu při tom dochází?

Dá se říci, že svět kolem nás se učíme. Učíme se jak vypadá *normální* danost konkrétních věcí a *normální* vztahy mezi nimi. Systém těchto vztahů o sobě nazývá Husserl *kauzalita*. Na konstituci *normálně* daného světa se podílí *jistá* *psychofyzická kondicionalita*. Díky ní se konstituuje *normální* svět věcí s *normálním* systémem kauzality. Pokud se však zraníme a ovlivní to některý ze smyslových orgánů, vše se změní. Ve vnímání se začnou objevovat anomaly. Tyto anomaly jsou anomalitami pouze pro to, že „máme stále kontakt“ s věcí danou *normálně*. Anomální danost je anomální jen díky danosti *normální*, na kterou je právě anomálností této danosti odkazováno. Z toho plynou dvě věci.

Jednak, existuje určitá *normální* danost, která byla konstituována již dříve. K tomu došlo v názorně vyplněném aktu. Jeho charakteristikou při tom bylo jakési „nejlepší“ názorné vyplnění – jednalo se o *nejlepší* danost. Nejlepší může znamenat, nejbližší určený.

A za druhé to, že tato *normální* danost se podílí na každém vnímání. Podílí se na něm díky signitivní intenci, která řídí aktuálně probíhající akt. Směřuje jej k *normálnímu* vyplnění. Tímto odkazuje k aktům již proběhlým.

Základním principem tohoto směřování je vědomí identity či odlišnosti, které sjednocuje dva akty. Sjednocuje akt aktuální a akt jiný, který již proběhl. To, zda dojde ke vzniku identity či odlišnosti, při tom závisí na podstatách obou aktů. Už z tohoto plyne, že *normální* danost věci se nemůže na konstituci tohoto vědomí identity či odlišnosti podílet v podobě zpětně vyvolané vzpomínky na nějakou věc, jelikož dochází k „porovnávání“ aktů, nikoli věcí.

K takovému „porovnávání“ může dojít proto, že v každém aktu vnímání hraje roli nejen věc ale i mé – vnímající – tělo. V každé apercepci přicházejí do vztahu, a to jako póly psychofyzické kondicionality. V každé apercepci dochází ke konstituci nejen věci, ale i mého těla. K této konstituci může dojít jedině v konkrétním vnímání, a proto je mé tělo tělem jen díky vztahování se k vnějším věcem. Na věc je zaměřena intence, proto jsou počitky věci pojímány. To, že na tělo intence nemíří, neznamená, že by ve vnímání spolupřítomno nebylo, viděli jsme, že opak je pravdou. Při konstituci určité *normální* – *nejlepší* – danosti věci, se tedy nutně konstituuje i určité *normální* tělo.

Rozhodující roli pro to hraje psychofyzická kondicionalita. Ta je od mého těla neoddělitelná. Její charakter určuje vnímavost konkrétního vnímajícího těla.

Sama kondicionalita je při tom podmíněna fyzickým tělem, jelikož pojímat můžeme pouze počitky, které přicházejí. Kondicionalita jakoby vzešla z fyzického těla a pak jej svázala tím, že mu dala formu, již je tělo vnímající. Takto dala vzniknout *normálnímu* tělu.

Pro udržování normálního těla hraje klíčovou roli intencionalita. Tím, že odkazuje na již prožité akty vnímání, odkazuje i na dříve prožitá těla a tak *normální* tělo „přenáší“, nese jej dále jako „totožné“ a „stálé“. Je tedy jednou z podmínek pro jeho vznik.

Vraťme se k tomu, že anomálnost odkazuje k normální danosti. Podmínkou toho je konstituce nějakého *normálního* těla. Toto *normální* tělo, je prostředkem, který přenáší *normální* způsob danosti věci do dalšího jevení. Vnímající tělo stojí v jádru již prožitých aktů, k nimž intencionalita odkazuje a je vlastně jediným bodem, na němž může dojít k jejich „porovnání“. Okolí se mění, ale tělo – jeho citlivosti – zůstávají stejné. Porovnány tedy mohou být dřívější – *normální* – a současné účinky na tělo, porovnány mohou být dřívější a aktuální sekvence vnímání – motivující řady.

Stálost citlivostí je odkryta při pohybu – pokud se k věci přibližujeme, či se od ní oddalujeme, citlivosti zůstávají stálé. Stálá s nimi zůstává i psychofyzická kondicionalita,

kteřá jak, jsme viděli před chvílí, na citlivosti fyzického těla závisí. Díky této stálosti se klid jeví jako klid a totéž objektivní jako totéž objektivní.

K anomaliám, tedy změně psychofyzické kondicionality, dochází právě při změně citlivostí. Tím vystupuje způsob jímž je psychofyzická kondicionalita na těle závislá. Je na něm závislá jako na poli, které „poskytuje“ počítky určitým způsobem. Když se tento způsob změní, musí se nutně změnit i celá kondicionalita. To, jakým způsobem se změna uděje a zda vratně, či nevratně, samozřejmě závisí na charakteru změny daného smyslového orgánu.

e) tělo jako nositel normálního světa

Jak bylo řečeno, v každém aktu apercepce dochází ke konstituci jevící se věci i vnímajícího těla. Vnímající tělo díky tomu, že jako „stále“ *normálně* vnímající tělo putuje dalšími akty, je tím jak se střetává s více a více skutečnostmi zatíženo stále více a více *normálními* danostmi těchto skutečností. Tedy stále více sekvencemi, jimiž ve vnímání došlo ke konstituci věci a vnímajícího těla. Díky tomu se stáváme jaksi tělesně obeznámeni se stále více a více věcmi, a jelikož, jak dále uvidíme, se určité tělesné počítky pojí i k duševním stavům, troufnu si tvrdit, že se takto v tělesné paměti uchovává vše s čím jsme se dosud setkali. Vzniká tedy jakási tělesná verze světa, která není statickým obrazem, ale jejíž momenty hrají roli, právě ve chvílích, kdy přichází ke slovu vědomí jednoty či odlišnosti. K *normální* danosti věci a situací, které si neseme tělesně s sebou, odkazují intence a tím je ovlivněno to, jak se nám jeví aktuálně se dávající věc či situace. *Normální* tělo je můstkem, který nám umožňuje do světa vstupovat, ale zároveň brýlemi, jelikož jako můstek má nutně sám nějaký tvar.

f) psychofyzická kondicionalita a pohyb

Husserl se o důležitosti pohybu v samotné psychofyzické kondicionalitě nezmiňuje, ale podle mého by bylo chybou toto spojení, které je v *Idejích k fenomenologii* a *fenomenologické filosofii* obsaženo implicitně, opominout. Podle mého se dá říci, že psychofyzická kondicionalita a pohyb spolu souvisí následujícím způsobem.

Jak bylo řečeno na každé aperpenci se podílí dva druhy počítků, jednak počítky znaků a za druhé počítky kinestetické. Počítky pohybu jsou při tom jedním z druhů počítků, které se právě coby počítky kinestetické podílejí na pojímání. Tímto způsobem – přes počítky – se na vnímání podílí samotný fyzický pohyb těla.

Ke každému tělu, jako fyzické věci, se podle mého pojí určitá pohyblivost. Tato pohyblivost, určuje způsob jímž můžeme provádět jednotlivé pohyby, všechny pohyby. Způsob provedení pohybu, například otočení hlavou, či zvednutí ruky, pak nutně ovlivňuje způsob pojmání. Ovlivňují jej tak, že jej motivují. Husserl pak v souvislosti s kontinuálním vnímání hovoří o sledu těchto počitků jako o motivujících řadách. A říká, že se tyto řady odvíjejí ve svém „obvyklém pořadí podle souvislosti“¹ Dovolím si tuto myšlenku mírně rozvinout.

I na těch nejmenších pohybech se účastní celá řada svalů a to, že jejich práci nevnímáme, neznamená, že počitky této práce se na vnímání nepodílejí.² Viděli jsme, že psychofyzická kondicionalita se konstituuje při konkrétním vnímání, a pokud jsou součástí tohoto vnímání i ne přímo pojímané počitky pohybu, které se však pojmání účastní, nutně hrají roli i v konstituci této kondicionality. Dovolím si tvrdit, že díky tomu, tím jak se pohybem účastní tělo na vnímání, má samo tělo určitý pojem o své pohyblivosti³, který je součástí psychofyzické kondicionality. Právě sem by se dala vložit daná citace: „ve svém obvyklém pořadí“. Součástí psychofyzické kondicionality je tedy to, jak se tělo pohybovat může, jelikož se takto již pohybovalo. A tato možnost pohybu se bude v každém dalším vnímání, které by tento pohyb mohlo využít jistě nabízet, jelikož ji tato psychofyzická kondicionalita s sebou nese.

To, co tělo k danému pohybu povede, pak bude „potřeba“ daných kinestetických počitků, které umožní pojmání, které se bude dít podle jisté již známé motivační řady. Při vnímání tak může docházet k množství pohybů, které jsou zdánlivě nezáměrné. Tyto pohyby však hrají významnou roli při pojmání. Toto opět odkazuje k tomu, že je v každém konkrétním aktu vnímání konstituována jak věc tak naše tělo. V každé takovéto situaci totiž přímo vidíme, že tvar nemá pouze jevící se věc, ale že jej zaujímá i tělo, „které ji vnímá“. Co tuto konstituci určuje je pak psychofyzická kondicionalita.

g) primárně lokalizované počitky a konstituce těla

Tělo je zvláštní věcí. Můžeme jej totiž některými ze svých smyslů – zrakem a hmatem – vnímat *stejně* jako běžné věci světa kolem nás. Co však tělo od ostatních věcí odlišuje, je určitý zvláštní druh počitků. Když se dotýkám své ruky, vnímám ji jako vnější předmět, dotyk

¹ E. Husserl, *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii II*, s. 67

² M. Feldenkreis, *Feldenkraisova metoda: Pohybem k sebeuvědomění*, s. 49

³ M. Feldenkreis, *Feldenkraisova metoda: Pohybem k sebeuvědomění*, s. 29

však cítím i v samotné ruce, které se dotýkám. Cítím dokonce přesné místo, kde k dotyku dochází. Tento druh počitků nazývá Husserl počivy. Počivy jsou počitky, které jsou na těle přímo lokalizované. Jsou lokalizované, nekonstitují však žádné jiné vlastnosti, jako by byla drsnost či jemnost.

Počivy jsou počitky, které jsou vlastní pouze tělu. Právě díky nim, díky jejich přímé lokalizaci mohu mé tělo odlišit od ostatních od něj odlišných materiálních předmětů. Díky jejich přímé lokalizaci se „tělo věc“ stává „tělem mým“.

Tělo se konstituuje dvojím způsobem. Jednak jako fyzická věc. Náleží mu určitá extenze a tedy i reálné vlastnosti jako hladkost, tvrdost atd. A za druhé jako pole pociťování. Takto se konstituuje právě díky počivům – to na těle pociťuji doteky, teplo chlad či svíravé pocity.

Lokalizované počitky však nejsou vlastnostmi věci tělo, ve smyslu, v němž mají vlastnosti věci fyzické. Lokalizované počitky jsou vlastnostmi funkčními. Objevují se v místě, kde se něco stane – kde dojde k dotyku – a v momentě, kdy se tak stane. Je sice pravda, že počiv může trvat i chvíli po dotyku samotném, ale i tak lze podle mého říci, že tělo jako pole primárně lokalizovaných počitků je jakousi kotvou, která nás drží v kontaktu s tady a teď. Tímto tady a teď mám na mysli naše právě probíhající vztahování se k přírodní realitě. Díky primárně lokalizovaným počitkům nám tělo umožňuje přímý kontakt s přírodní realitou.

Primárně lokalizované počitky však mají ještě jeden specifický charakter, který vychází z faktu, že tělo jako „počivové“ pole je zaplněno neustále. Tělo je neustále v kontaktu s nějakou fyzickou věcí, ať je to podložka či oblečení, nemluvě o primárně lokalizovaných počitcích, které mají původ v duševních stavech. Z tohoto důvodu nový podnět nevyvolává „nový“ počiv, nýbrž změnu v „počivovém“ poli. Počivy samotné jsou tedy změnami v tomto poli.

h) přednost hmatu pro konstituci těla

Právě pro to, co bylo právě řečeno přikládá Husserl primární úlohu při konstituci těla hmatu. Hmat je totiž tím smyslem, který s primárně lokalizovanými počitky pracuje jaksí přímo. Je to totiž tentýž počitkový materiál, který můžeme při jednom zaměření pozornosti pojímat jako počitky znaků taktilně vnímaného předmětu, a při jiném jako počivy. Hmat nám tedy nejen přímo zpřístupňuje předmět, ale také naše vnímající tělo. Proto má pro jeho konstituci klíčový význam.

Zde se poprvé explicitně setkáváme s tím, že vnímající tělo jako naše spojení s reálným světem je polem, které nám poskytuje látku počitků lokalizovaných v čase a prostoru, při čemž je na dalších motivacích, zejména intenci, jak bude s touto látkou naloženo. Zda se bude na apercepci podílet jako obsah znázorňující nebo znázorňovaný. Tato možnost dvojí účasti primárně lokalizovaných počitků na konstituci aktů získá daleko větší význam později, až pojednáme tělo jako pole, které poskytuje primárně lokalizované počitky, které nevznikají působením vnějších předmětů.

Kromě počitků hmatových, a počitků tepla, chladu, bolesti, hrají pro konstituci mého těla důležitou roli i počitky pohybu. Ty pociťuji, pokud se moje tělo hýbe a při tom se ničeho nedotýká. Za svou lokalizaci vděčí počitky pohybu neustálému prolínání s počitky hmatu a napětí, které jsou počitky primárně lokalizovanými. Toto prolínání není nijak odstupňované. Z tohoto důvodu se svobodný pohyb jeví ne úplně určitě – jejich lokalizace není tak přesná jako u počitků taktilních. To pohybu dodává niterný charakter.

Vizuální vnímání samozřejmě nestojí při konstituci mého těla úplně mimo, podílí se na lokalizaci nepřímou, jelikož se vizuální a hmatové tělo kryjí. Kryjí se podobně jako všechny vizuálně a hmatově konstituované vrstvy vnímaných věcí.

i) jednota fyzického a aisthesiologického těla

Co však zapříčiňuje to, že se nám tělo konstituované jako fyzická věc a tělo jako pole primárně lokalizovaných počitků jeví jako jednota? Příčinou toho je způsob pojetí. Jeho charakter je určen tím, že tělo „produkuje“ materii primárně lokalizovaných počitků neustále. Pojetí hraje klíčovou roli v tom, abychom s počitkovým materiálem nebyli konfrontováni jako chaotickou změť. Počitky na těle nepojímáme nahodile. Vnímající tělo je jakýmsi systémem „možných“ pojmání. Pojímání se děje v obvyklých motivujících řadách, které s sebou do vnímání přináší řídicí intence. A to tím, že odkazuje na dřívější akty vnímání, které byly tomuto aktu podobné. Taktilní vnímání se tedy dějí jako sekvence vjemů. Po konkrétním vjemu nemůže následovat jakýkoli vjem nahodilý, což je založeno právě v pojmání – v obvyklých motivujících řadách.

Kromě jeho dosavadního průběhu se na pojmání podílí i spolupojmání počitků z ostatních počitkových polí. Jak bylo řečeno, pole je neustále zaplněno celé. V tomto systému pak vystupují jednotlivé počitky se svou lokalizací v čase a prostoru a to tak, že se toto uspořádání kryje s jevíci se extenzí těla jako věci. Toto krytí je však v pojetí implikováno již

od počátku. Výsledkem toho je, že působení podnětů – počitkový materiál – není pojímáno jako něco cizího, nýbrž jako něco, co k tělu jako věci a jeho extenzivnímu uspořádání, náleží.

Příčinou toho je právě fakt, že „aesthesiologické“ tělo je zaplněno neustále a fakt, že pojímání je ve skutečnosti **spolupojímání** počitkového materiálu. Dochází tak ke vzniku složitých struktur spolupojímání, které se podílejí na spolupojímání dalším, do kterého vstupují podobné počitky. Do tohoto spolupojímání pak nevstupují pouze počitky přímo lokalizované, ale i počitky vizuální. Díky tomu může docházet ke zmiňovanému krytí.

Na spolupojímání každého počitku se podílí i jisté předjímání, protence. Husserl píše přímo, každý počitek „je pojímán jako součást funkčních následků, a tyto následky musí příslušná materiální realita zakusit v konsekventní paralele s možným materiálním působením.“¹ Což znamená, že je pojímán za účasti protencí, které vznikají jen díky tomu, že tělo již dříve zakusilo něco podobného, má tedy již s podobným počitkem zkušenost. Má zkušenost s tím, co může tento počitek značit „do budoucna“, na co může funkčně odkazovat. Tato zkušenost stojí v základu protence, která se podílí na dalším pojímání.

S tímto principem jsme se setkali již v paragrafu *d) anomaly jevení a tělo jako nositel normální danosti*. V jednotlivých aktech dochází k vzniku jakýchsi sad možných těl, možných – protendovaných – uspořádání systému vnímaného těla a možných motivujících sekvencí. Ty se podílejí na pojímání.

Díky intencionalitě a *normálnímu* tělu obsahuje každá fáze vnímání „další kroky“, známé řady vjemů. Ty vznik celé struktury umožňují a jejich znovu vyplňování udržuje tuto strukturu identickou. Vnímání se tímto způsobem snaží postupovat po známé trase, snaží se nést známé tělo dále.

Celý tento proces by se dal popsat následovně. Při každém kontaktu s okolím „se spustí vnímání“, začnou se odvíjet konkrétní řady pojímání počitků. Zde vstupuje intencionalita a vědomí totožnosti či rozdílnosti, která tento „dosavadní“ průběh – konstituce těla i věci – „porovnává“ s průběhy předchozími. Řekněme, že tyto průběhy jsou tvořeny z jakýchsi kvazi-aktů. Pokud pak budeme hovořit o vědomí jednoty, obsahuje v sobě každý kvazi-akt množinu kvazi-aktů, které s ním mohou do tohoto vědomí vstoupit jako totožné. Sám aktuálně probíhající kvazi-akt se tak „aktivně“ podílí na vybírání totožných kvazi-aktů z těch, které již proběhly. Toto dává jakousi látku či motiv intencionalitě, která je pak samotným odkazováním ke kvazi-aktům dřívějším, které proběhly podobně. Pokud je nalezen

¹ E. Husserl, *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii II*, s. 148

podobný kvazi-akt, vede nás intencionalita k tomu, aby kvazi-akt, který právě probíhá, pokračoval totožným způsobem, jímž pokračoval kvazi-akt dřívější.

Husserl to takto sice explicitně nepodává, ale jako bychom se své tělo od nejtělejšího věku učili.¹ Tím, že se učíme, co tělo být může, se učíme to, co tělo *je*. K takovému učení dochází při konkrétním vnímání. Proto je možné, že tělo a jeho části jsou vždy již vnímány – pojímány – jako *fyzicko-aisthesiologická* jednota, tedy ne jako fyzický předmět, ke kterému je nějak mimofyzicky připojena schopnost čít. Fyzickou a aisthesiologickou stránku můžeme oddělit pouze v abstrakci, v každém konkrétním vnímání vystupuje jako jednota.

j) tělo jako pole pro realizaci duševních obsahů

Tělo jako pole bezprostřední lokalizace, vztahu duchovní, duševní a přírodní reality, není pouze polem, na kterém bychom se bezprostředně setkávali pouze s látkou přicházející z vnějšího světa. Týkáni se, které můžeme díky vnímajícímu tělu bezprostředně zažívat, může přicházet i z našeho nitra. Podobně jako, když se něčeho dotýkáme, působí nám i city, například pocit spokojenosti nebo strasti počitky, které jsou na našem těle primárně lokalizované. Tělo tímto způsobem tvoří látkové pole pro celé vědomí člověka. Můžeme se na něm setkávat s mnohými aspekty přírodní i duchovní a duševní sféry a to v podobě *látky*, která se nám jeví jako v prostoru i čase lokalizované počitky. Ty se účastní proudu vědomí, tvoří jeho podklad.

Stejně jako veškerá počitková látka, kterou nám naše tělo poskytuje, jsou duchovně formovány – pojímány – i počitky vzešlé z našeho nitra. Zakládají se na nich soudy a další zejména hodnotící akty. Na pojímání se významně podílí intencionalita, která však sama, žádnou další tělesnou vrstvu netvoří.

Podle Husserla se nesmíme nechat také mýlit představou, že by na těle byly lokalizovány vyšší akty jako například myšlení. To, co na tělesné úrovni prožíváme je napětí, tedy „materiálně“ realizované změny. Je to jako by vyšší akty byly na těle přeneseny, samy ale lokalizované nejsou.

Můžeme tedy říci, že aisthesiologické tělo nám umožňuje prožívat události, které mají zdroj vně i uvnitř nás. Tyto prožitky vycházejí ze změn, které se na úrovni aisthesiologického těla dějí. Tyto změny jsou lokalizovány v prostoru i čase, což je zdrojem časoprostorové lokalizace pro naše vědomí.

¹ M. Feldenkreis, *Body & mature behaviour*, s.55

k) tělo jako orgán vůle, svobodného pohybu a nulový bod orientace

Tělo jako pole mého bezprostředního kontaktu s přírodní realitou se od ostatních věcí liší i tím, že je orgánem svobodného pohybu a takto i vůle. Naše tělo je jediným z objektů, který je bezprostředně spontánně pohyblivý. To je umožněno tím, že je propletenecm reálných a ireálných vrstev – věcného a subjektivního bytí. Subjektivní bytí, které do tohoto propletence vstupuje je při tom svobodné Já a jeho vůle, pro které je tělo bezprostředně a stále k dispozici.

Díky své bezprostřední pohyblivosti se tělo stává prostředkem k pohybování ostatními věcmi.

Bezprostřední pohyblivost těla jako orgánu vnímání je nezbytnou podmínkou pro vnímání a konstituci světa objektů. Pouze díky tomuto bezprostřednímu propojení věcného těla a Já a jeho vůle mohlo dojít ke zformování rozmanitých motivujících řad, které stojí v základu vnímání a *normálního* světa. Kdyby tento vztah nebyl bezprostřední, nebyly by bezprostřední ani kinestetické počitky. Vnímání by tak ztratilo přímý tělesný kontakt s realitou. Nemohlo by tedy docházet k přímé a tudíž ani nepřímé lokalizaci počitků. A naše vědomí by se neukotveně vznášelo prostředím.

Pro konstituci motivovaných řad je nezbytná i spontaneita. Spontaneita v sobě totiž nese aktivitu. Ta by se bez spontaneity z vnímání vytratila a tím by byly z vnímání prakticky vyřazeny veškeré duchovní obsahy. Náš kondicionální vztah k věcem by se změnil na vztah kauzální.

K pohybu našeho těla patří nutně to, že naše tělo je nulovým bodem orientace. Všechny věci se nám jeví blíže nebo dále, nahoře či dole, vždy ve vztahu k našemu tělu. Naše tělo je naším místem ve světě.

Pokud se začneme spontánně pohybovat, naše orientace se pohybuje s námi. Nejeví se nám to tak, že by se pohybovaly věci samotné. Forma nazírání ve vztahu ke spoludějícím se změnám v odstínění a forma orientace s jedním centrem zůstávají zachovány. Subjektivní tady si jako stejné neseme díky tělu stále s sebou, mění se pouze jeho objektivní místo, a prostorová vztaženost k okolí.

Z toho vyplývá i to, že vnímání těla je vůči vnímání okolních věcí v jistých rysech omezené. Na rozdíl od okolních věcí, nemůžu od svého těla měnit svou vzdálenost, jsou dokonce určité části těla, které nikdy přímo neuvidím. Totéž tělo, které mi umožňuje vnímat okolí, mi znemožňuje vnímat sebe.

l) motivace

Viděli jsme, že významnou úlohou těla je poskytovat látku primárně lokalizovaných počitků vyšším vrstvám subjektivity. Jak bylo řečeno, takto získané počitky mohou hrát v apercepci dvojí roli. Jednak se jej mohou účastnit jako počitky znaků a být přímo pojímány a za druhé se mohou podílet na samotném pojímání tím, že jej motivují.

O motivaci hovoří Husserl jako o zákonitosti duchovního života.¹ Motivaci můžeme nahlížet jako určité „podmínění“, určité „protože“ určité „když-tak“. Určitý vjem může motivovat určitý soud apod. Motivován může být i pocit či touha nebo postoj. Na této podmíněnosti se společně podílejí dvě složky. Jednou z nich jsou motivace aktivní a druhou motivace pasivní.

Motivacemi aktivními jsou motivace, které vycházejí z regionu duchovního Já. Jedná se o motivace rozumové, motivace na základě evidence či logického usuzování. Tyto motivace nás vedou k aktivnímu zaujetí určitého postoje, k aktivnímu jednání, na základě rozumového jáského rozhodnutí.

Proti nim stojí motivace pasivní. Mezi pasivní motivace patří motivace vycházející ze zvyků, z asociací a motivace projevující se v prosté zkušenosti. Pasivní motivace probíhá jakýmsi vnucováním obsahů, které mají podobu předem daného. Do této kategorie jistě patří sekundární pasivity, které jsou jakousi konzervou již proběhlého aktu, jež je využita při „konstituci“ aktu současného.

Asociativní motivace funguje na základě podobnosti. Pokud je současná souvislost podobná části souvislosti, kterou jsme již prožili, máme tendenci, aby celá souvislost nabrala formy jako ta, s níž jsme se již setkaly. Podobně funguje i zákon zvyku; pokud jsme již jednou něčemu věřili, něco kladli jako jsoící či určitým způsobem pojímali určitý sled počitků, je pravděpodobné, že bychom postupovali stejně i v podobné situaci, která by následovala.

U všech druhů motivace hraje klíčovou roli intencionalita, která působí tak, že motivaci aktivní i motivaci pasivní k něčemu směřuje. Motivaci aktivní k tomu, o čem jsme se rozumově rozhodli, motivaci pasivní k tomu, co si s sebou neseme jako sekundární pasivitu. Intencionalita nás směřuje k určitým celkům, které pro nás mají význam.

¹ E. Husserl, *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii II*, s. 203

m) motivace na úrovni zkušenosti

Motivace k nimž dochází při běžném zakoušení jsou oproti asociaci a zvyku skryté. Jejich součástí není kladení bytí. K takovýmto motivacím dochází ve vnitřním vědomí, kde je prožitek jako jsoucí pouze „charakterizován“ – tzn. není kladen.¹ K případnému kladení jeho bytí, může dojít až v reflexi na něj.

Při reflexi na běžnou *zkušenost* si uvědomíme, že motivováno je veškeré naše vnímání vzpomínání atp. Uvědomíme si, že každý akt je motivován celou řadou motivací, jakýmsi jejich propletem. Motivace hrají klíčovou roli při pojmání. Husserl píše, že pojetí věci a jejich souvislostí jsou „pletiva motivace“, ta „jsou vystavěna veskrze z intencionálních paprsků, které se svým smyslovým obsahem a obsahem plnosti poukazují a odkazují zpět“.²

Do této spletitosti vstupují i kinestetické počítky. I když je přímo nepojímám, byly v dřívějších aktech vnímání přítomny, a proto k nim odkazováno být může. I ony byly součástí celků smyslu či významu, které jsme dříve prožili. Pokud je odkazováno k těmto celkům je odkazováno i obsahům, které se podílely na jejich konstituci, jelikož je k nim odkazováno jako k aktům, k průběhům.

Husserl píše, že v pletivu imanentních motivací se rozplývá veškerá příroda s prostorem, časem, kauzalitou. Motivována je tedy každá konstituce, každé kladení. Veškerému kladení je vlastní funkční závislost, která však není závislostí reálných prvků – reálného těla, na reálné věci a reálném světě, ani závislostí subjektivního na reálném. Motivace je typem vztahu „být v důsledku něčeho jiného“. Takto se děje postup od kladení ke kladení.

K motivaci dochází jak na noetickém tak na noematickém pólu prožívání. A právě mezi motivace na pólu noesí patří motivace kinestetickými počítky. Jejich působení je nazváno motivací proto, že jím přímo ovlivňují průběhy probíhající v duchovních vrstvách zkušenosti. (Oproti počítkům znaků, které ovlivňují duchovní sféry nepřímě, jelikož musí být pojímány.)

Spletitost motivací, však vždy zformuje jediný akt, vede k jediné danosti. Intencionalita je jednotná a to díky jednotě celkového prožitku.

Díky tomu, že Husserl uchopuje veškeré jevy jako konstituované díky spletitosti motivací, která je zformována z intencionálních vláken odkazujících k dříve prožitým aktům,

¹ E. Husserl, *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii II*, s. 207

² tamtéž

zde opět vystupuje klíčová role intencionality a dříve prožitých aktů, které získaly statut aktů *normálních* a takto se podílejí na každém jevení.

Tělo jako fyzicko-aesthesiologická jednota, v níž se proplétá věcné a subjektivní bytí, může být od jevu k jevu přenášeno právě díky intencionalitě. Je přenášeno tím způsobem, že jsou přenášeny – tím, že je na ně odkazováno – konkrétní akty vnímání. Tělo tedy není a nemůže být věcí o sobě, ale vždy k němu patří jak duchovní vrstvy, které jsou zdrojem intencionality a podmínkou vzniku motivačních vztahů tak k němu vždy přináší i jeho vnímané okolí.

5) Shrnutí – Tělo jako bod skutečnosti

Na závěr první části je třeba zařadit shrnutí Husserlových myšlenek s tím, že vyzdvihnu momenty, které v jeho tematizaci role těla ve vnímání vidím jako obzvlášť důležité, a které můžeme zahlédnout i v pojetí E. T Gendlina.

Prvním významným znakem Husserlova přístupu k prožívání je jeho pojetí prožívání jako proudu, který je složen z „konkrétních“ aktů. Tyto akty dávají proudu vědomí, v našem případě „proudu vnímání“, tvar. Tento tvar získává díky specifickému způsobu, jímž se člověk setkává se svým okolím a s věcmi.

Specifičnost tomuto setkávání dává naše tělo. Naše tělo totiž není pouhou věcí mezi věcmi, která by se k nim vztahovala pouze kauzálně. Naše tělo je orgánem vnímání, je *fyzicko-aesthesiologickou* jednotou, v níž se proplétá fyzické a duchovní – reálné a ireálné – bytí. Jako takovýto propletenec se k reálným věcem vztahuje kondicionálně – jako psychofyzická kondicionalita – po způsobu pojímaného proudu počitků. To s sebou nese fakt, že do tohoto vztahování se něco přináší. Že do něj přináší něco, s čím se v reálném světě nesetkáme, zejména jiný způsob vztahování se.

Díky tomu, že tělo je propletenec dvou oblastí bytí, se na našem vztahování se ke světu a okolí, které se děje díky němu, podílejí dvě základní složky. A to počitky a pojetí. Počitky jsou jakýmsi vyslanci kauzálního působení a pojetí tzv. přebytkem, který počitky oduševňuje. To pojetí – pojímání – dává proudu počitků tvar. Díky tomu, že má naše vnímání právě tuto podobu a že součástí pojímání je vždy nepřímé pojímání počivů, se ke svému okolí vztahujeme vždy jako tělesné bytosti. Tvarování – oduševnělost vnímání je tedy neoddelitelně spjata s naší tělesnou situací ve světě.

Co všechno se však s touto oduševnělostí našeho setkávání se s okolím pojí, co vše do našeho setkávání se přebytek přináší? Jeho jistě nejpodstatnějším momentem je působení

intencionality. Toto působení je možné díky tomu, že se naše vztahování se ke světu neodehrává pouze ve vztazích kauzality, nýbrž je jako vědomé vztahování založeno na intencionalitě vědomí, která je jiným obecným výrazem pro vztah vědomí ke světu, a která s sebou do tohoto přináší vztahu kondicionální vztaženost.

Do našeho vztahování se k přírodní realitě tak spolu s intencionalitou vstupuje vztahování se po způsobu motivace. Motivace je zákonitostí duchovního života. Jde o vztahování se, které má podobu „jestliže-pak“, „protože-tak“. Motivace je vztah, kdy se jeden prvek děje v důsledku druhého. Motivovat se mohou jak jednotlivé akty tak jejich fáze. Tato zákonitost se projevuje jak na noetickém tak na noematickém pólu zkušenosti. Proto mohou po způsobu motivace působit i kinestetické počítky, které motivují pojmání. To znamená, že jejich působení směřuje do duchovní vrstvy našeho prožívání.

Aspektem, který je od motivace neoddělitelný je tedy intencionalita. Ta hraje roli jak v rozumových motivacích – kdy o směřování našich aktů rozhodujeme aktivně – tak v motivacích pasivních – v nich určuje směřování našich aktů podobnost, podobnost aktu probíhajícího s aktem již proběhlým.

Intencionalita se na aktech vnímání podílí tak, že je řídí: každý akt řídí ke svému naplnění – k naplnění signitivní intence. Každý minící akt v sobě díky intenci obsahuje nárok na své určité uskutečnění, jímž je jeho názorné vyplnění - vyplnění signitivní intence, která stála na začátku. Takto dostává proud vědomí své formy.

Díky signitivní intenci má celý akt podobu vztahu k něčemu, jako takový je již v samém začátku. Tím, jak bude probíhat, může dojít buď k svému vyplnění, nebo zklamání. Důležité je, že v případě vnímání v něm dojde k určitému setkání se s přírodní realitou.

Nedojde však k setkání s realitou jako takovou, ale vždy dojde k setkání s věcí. S věcí, která nese význam. Tuto věc, tento význam, míní intence, která je vyplněna, pokud je věc názorně dána. V aktech vnímání se můžeme setkávat pouze s určitými celky, lépe řečeno jednotami, věcmi – které jsou v těchto aktech konstituovány. Věci tvoří základní jednoty našeho setkávání se s okolím, se světem. Když je věc evidentně dána, akt je završen.

Při tomto vyplňování hraje klíčovou roli jednotící vědomí. Je to vědomí, v němž dochází ke sjednocení dvou aktů – aktu již proběhlého a aktu právě probíhajícího – jako aktů totožných nebo aktů rozdílných. Tato totožnost a rozdílnost je obsažena v podstatách aktů samých. Akty v sobě samotných takto nesou množinu aktů, s nimiž by do vědomí totožnosti vstoupit mohly. Jako by tím, že a jak k aktu došlo, tento akt již někam určitým způsobem odkazoval.

Intencionalita a vědomí jednoty ukazují, že právě probíhajícího vnímání se neúčastní pouze aktuální realita, ale i realita, s níž jsme se v nějakém aktu setkali dříve. Přesněji řečeno akty, které jsme již prožili. Na dávání se přítomné věci se podílí danosti dřívější, a to takové, které byly danostmi „nejlepšími“. Takováto dřívější nejlepší danost je pak cílem, k němuž intencionalita směřuje právě probíhající akt. Jako bychom se tedy nepohybovali pouze ve skutečné přírodní realitě, ale zároveň realitě těch „nejlepších“ daností. Signitivní intence s sebou nese určitou otevřenou před-danost, která se vyplňuje a zurčičuje kontaktem, reálnou věcí. Reálná věc se tak dává *do* určité mínící intence. Jevící se věc ale může být od věci míněné – ve smyslu znamenáné – odlišná. Tehdy, když prožijeme názorně vyplněný akt, dojde zároveň k novému otisku do „spletitosti intencí“. Podobná věc bude v budoucnu „míněna“ s ohledem na tento názorně vyplněný akt vnímání. Takto na základě názorně vyplněných aktů, se formuje jakási intencionální realita – intencionální svět.

Významnou roli pro existenci tohoto „intencionálního“ světa hraje aisthesiologické tělo. Pokud totiž signitivní intence odkazuje na již proběhlé akty danosti, odkazuje na všechny jejich konstitutivní obsahy. Tedy i na počítky a pojetí.

Tělo jako jediná ze všech věcí je nositelem bezprostředně lokalizovaných počítků – ty Husserl nazývá počivý, a ty jsou funkčními vlastnostmi těla. Jsou změnami v neustále zaplněné vrstvě bezprostředního tělesného vnímání – zde by se podle mého hodilo použít pojmu proprioceptivního vnímání, takové totiž obsahuje počítky hmatu i napětí ve svalech, tepla apod. Tyto změny při tom mají svou lokalizaci v prostoru a čase. Počivý nás přivádějí k možnosti dvojí účasti počítků na vnímání.

Počítky mohou být jednak přímo pojímány, jedná se o počítky znaků, nebo se po způsobu motivace mohou účastnit pojímání, při čemž samy pojímány nejsou, tyto počítky nazývá Husserl kinestetickými. To, zda bude počíteček ve vnímání pojímán přímo nebo se bude na pojímání podílet, pak závisí jednak na tom, zda je primárně lokalizovaný, a na zaměření naší intence. Pokud je zaměřena na věc, je počíteček pojímán jako počíteček znaku věci, pokud je zaměřena na naše tělo, je pojímán jako počíteček určující jeho hranici.

Počivý tedy hraje klíčovou roli v konstituci našeho těla. Naše tělo je jednotou fyzického a aisthesiologického těla. Jejich krytí je obsaženo v jeho pojímání. Aisthesiologické tělo je pak konstituováno právě díky počivům, zejména hmatovým, a také díky počítkům pohybu. K této konstituci může docházet jedině ve vnímání, a v každém vnímání k ní dochází. Každý konkrétní akt vnímání v sobě tedy nese pouze jevící se věc, ale také „jevící“ se tělo. Pokud je tedy v každém právě prožívaném aktu vnímání odkazováno k aktům již prožitým, je odkazováno i k již prožitým sekvencím, v nichž se konstitovalo naše vnímající tělo.

Je tedy odkazováno k průběhům, v nichž došlo ke konstituci věci i vnímajícího těla. Při každém pouze minicím aktu, dojde ke započetí vnímání – spustí se motivované řady pojmání počitků, konstituce věci, ale i samotného vnímajícího těla. Jejich dosavadní průběh je porovnáván s průběhy dřívějšími. Výsledkem toho je, že se vnímání snaží ubírat totožným směrem, jímž probíhaly průběhy, které zná.

Takto vzniká „stálé“ tělo, „totožné“ tělo. To se účastní dalších a dalších aktů vnímání, jako jejich ohnisko. Klíčovou roli pro jeho konstituci hraje intencionalita – v ní obsažené odkazování k „nejlepším“ – normálním – danostem. Stálé tělo je tedy vlastně tělem „nejlepším“ či „normálním“.

Primárně lokalizované počitky mohou mít svůj zdroj i v „našem nitru“ – mohou jimi být pocity slasti, strachu, spokojenosti apod. Tyto počitky hrají významnou roli pro hodnotící akty. Mají pro ně analogický význam jako primárně lokalizované počitky pro vnímání.

Tělo je tak zvláštním polem, díky němuž se můžeme reálně setkávat jak s věcmi z našeho okolí, jelikož kauzálně působí na jeho fyzické složky, tak s obsahy našeho nitra, jelikož se na něm (našem vnímajícím těle) projevuje jejich přítomnost také.

Troufnu si říci, že tělo se dá podle pojetí E. Husserla nahlížet jako jakýsi bod skutečnosti. Jednak přivádí naše prožívání do tady a teď – jelikož primárně lokalizované počitky jsou lokalizované v čase i prostoru. A za druhé, jelikož k sobě přivádí – protože je propojením věcného a subjektivního bytí – přírodní a duchovní realitu. K tomuto bodu se vždy pojí vše, co je třeba k jeho konstituci – tedy vnímaná věc a ta je věcí jen díky „intencionální“ realitě, kterou tělo v „podobách“ sebe sama nese, a s níž ji propojuje

II. Procesuální pojetí E. T. Gendlina – Tělo jako proces lidského žití

V druhé části bakalářské práce nastíním pojetí vztahu těla a prostředí současného amerického filosofa a psychologa E. T. Gendlina. Husserlova fenomenologie je jedním z hlavních zdrojů, jimiž se nechal inspirovat. Některé z Husserlových motivů lze proto v pojetí jasně vidět.

S pomocí Gendlinova pojetí lze zodpovědět některé z otázek, které se mohou objevit při potýkání se s fenomenologií E. Husserla. Jednou z takových je otázka, jak dochází k tomu, že může nějaké normální tělo existovat. Jak se mohou akty, které již proběhly, účastnit aktů právě probíhajících, když si na ně při prožívání tohoto aktu vědomě nevzpomínáme. Jakou roli v tom hraje naše tělo? A co vlastně tímto tělem je? Na tyto a další otázky se pokusím odpovědět v následující části své práce.

V nich budu vycházet zejména z Gendlinova textu *A Process Model*. Gendlin v tomto textu vytváří nové pojmy. Některé z nich mají podobu sousloví. Jedná se o běžná anglická slova, která spojuje pomlčkami. Tímto způsobem chce vyjádřit neoddělitelnost složek, na něž slova tvořící složený pojem odkazují. Některé z těchto pojmů tvoří pilíře jeho pojetí, proto se s nimi setkáme i v mém textu. Při překladu těchto sousloví budu používat jednoduchých uvozovek, do kterých budu všechny jejich složky společně uzavírat.

1) Základní pohled na Gendlinovo pojetí procesu a života jako procesu

a) „tělesné prostředí“¹

Podle E. T. Gendlina je život každého živého organismu – rostliny, živočicha i člověka² – specifickým procesem. Základní charakteristikou tohoto procesu je to, že v něm organismus díky svému *tělu* vstupuje do kontaktu s *prostředím*; organismus – jeho tělo – a

¹ orig. body-environment

² Gendlin toto rozdělení explicitně používá, čímž odkazuje k Aristotelovi a jeho rozdělení duší na vegetativní, senzitivní a racionální, přičemž sám zastává názor, že nižší způsoby vztahování se k prostředí – vegetativní – tvoří základ pro způsoby vyšší – symbolické.

jeho prostředí jsou podle Gendlina neoddělitelné. V každém okamžiku tvoří jednotu, kterou Gendlin nazývá ‚tělesné prostředí‘.

Tato jednotka má funkční charakter. Tělo a prostředí do ní vstupují do té míry, do jaké se funkčně podílí na formování životního procesu. Takto tvoří nerozdělitelnou jednotu například plíce a vzduch, který dýchají – nutno podotknout, že jsou to právě **dýchající** plíce. Procesem, který díky dýchajícím plicím a dýchanému vzduchu může probíhat, je dýchání.

Gendlinovo pojetí nesmíme nahlížet jako naivní. Sám v textu *A Process Model* rozlišuje několik druhů prostředí, z nichž je toto prostředí funkční pouze jedním druhem. Dalším prostředím je například prostředí „diváka“. Toto je prostředí, o kterém hovoří vědec, pokud hovoří o prostředí, v němž žijí jiní živočichové.

Velice významným druhem prostředí je prostředí „vytvořené samotným procesem“. Jím je například pavoučí síť nebo ulita měkkýše. Toto prostředí je jakýmsi záznamem dosavadního životního procesu, který může do životního procesu jako prostředí funkční opět vstupovat. Přesně tuto povahu má naše fyzické tělo.

Pojetí těla jako prostředí vytvořeného naším dosavadním žitím, které (prostředí) může do životního procesu neustále znovu vstupovat, otevírá dveře k tomu odpovědět na otázku, jakým způsobem se mohou minulé akty účastnit aktů aktuálních, aniž by docházelo k jejich zpřítomňování vzpomínkou. Toto pojetí dává možnost říci, že existuje určitá „tělesná paměť“, jelikož všechny naše dosavadní prožitky jsou na těle, jako „procesem vytvořeném prostředím“, zaznamenány.

K tomu, aby bylo na tuto otázku možné odpovědět opravdu, je však nutné osvětlit samotný vztah v rámci ‚tělesného prostředí‘ a upřesnit, co všechno se pod Gendlinovým pojmem „tělo“ skrývá.

b) život jako proces

Tento proces, toto přímé vztahování se těla a prostředí, jejich vstupování do funkční jednoty, je základním principem každého života. K tomuto vztahování se dochází prvotně a až na jeho základě dochází k formování složitějších procesů, jimiž jsou například vnímání, či symbolické myšlení. O tom, jak dochází k formování těchto složitějších procesů, se zmíním v paragrafu *h) změna a otevřený funkční cyklus jako předstupeň vyšších procesů*.

Proces v Gendlinově pojetí je sledem kroků. Ty nejsou oddělené, přesněji řečeno neváží je k sobě vnější souvislosti, ale souvislosti vnitřní, které jsou součástí samotného procesu. Aby Gendlin tento sled kroků, k nimž patří vnitřní spojitost popsal, vytváří pojetí,

v němž je proces nerozdělitelnou jednotou dvou odlišných úrovní. Jedna z nich je úroveň uspořádanou, a druhá je úroveň uspořádávající – na jedné se proces uskutečňuje, na druhé se proces implikuje – implikování znamená jakési implicitní naznačování dalších kroků, které může mít formu *volání po, tíhnutí k, potřebování, dožadování se, formování slovního spojení* – uskutečňování a implicitní naznačování jsou při tom neoddělitelné. V následujících odstavcích se pokusím jejich funkce a charakter co nejjasněji popsat.

Začnu tím, že každá skutečná – uskutečněná, zformovaná – událost v sobě implicitně obsahuje události další. Každá zformovaná událost s sebou nese spletnost nezformovaného. Tato spletnost však není náhodná, náleží jí určitý řád, který je strukturován daleko jemněji a precizněji, než jak by mohl být na úrovni zformovaného. Takto například po určité výpovědi, pokud chceme zachovat jednotu celého sdělení, nemůže následovat výpověď náhodná. Další výpověď je v této jakoby obsažena. Není však obsažena jako zformovaná. Ke způsobu, jímž v sobě právě uskutečněná událost nese další krok, se pojí velmi specifické uspořádání, nedokonalost tohoto implicitně naznačovaného dalšího kroku a otevřenost s ohledem na to, že bude zformován.

Pokud má zvíře hlad, obsahuje tato skutečná situace implicitně jak jedení, tak hledání potravy, ale i trávení a vyměšování.

To, co je jako nezformované implicitně nesené v této události, jako by motivovalo *následující* uskutečnění se, které je jakoby vyplněním minícího aktu.

Nedojde však, a ani nemůže dojít, k uskutečnění toho, *co* bylo implikováno. Předchozí uskutečnění toho v sobě neslo daleko více – různé způsoby, jak může k ukojení hladu dojít, i to, co bude po uspokojení hladu následovat – než to, co se uskuteční. To, co se uskuteční, je další krok, který „přenesení implicitní naznačování o krok dále“¹. Umožní procesu, který má dvě úrovně, aby pokračoval, a přitom v sobě stále nesl vše, co v sobě nesl.

Uskutečněním tohoto kroku se celý proces změní, změní se tedy i jeho implicitní úroveň. Díky tomu může dojít k novému implicitnímu naznačování a zformování nového kroku procesu. Uskutečnění určitého kroku je však pouze přenesení procesu o krok dále. To, co bylo implicitně naznačováno, se neztratí, je to však uskutečněním tohoto kroku ovlivněno. Jak už bylo řečeno, díky implicitní úrovni je celý proces vnitřně propojen.

Implicitní naznačování a uskutečňování se jsou neoddělitelné. Každá skutečnost v sobě totiž implicitní spletnost obsahuje a implicitní naznačování naopak potřebuje úroveň zformovanou, aby mohlo pokračovat dále. Samo se přenášet dále – skutečně pokračovat, a

¹ originální pojem je „*carrying forward*“ – překládám jej jako přenášení dále

tak se díky uskutečněnému kroku měnit – nedokáže, k tomu potřebuje zformovanou událost, například jedení.

c) funkční cyklus a otevřený cyklus

Funkčními cykly nazývá Gendlin cyklické procesy, procesy, které se opakují. Ty mohou být buď uzavřené, nebo otevřené. Příkladem uzavřeného funkčního cyklu by bylo přijímání potravy – které obsahuje jedení, trávení, vyměšování, hledání potravy a zase jedení. Příkladem otevřeného cyklu by byla srdeční činnost či vývoj jednotlivých buněk. Otevřený cyklus se oproti uzavřenému dostane do fáze, kdy nemůže probíhat dále – proto dojde k jeho zopakování od začátku. Když se nějaká buňka v těle vyvine, nemůže se vyvíjet dále, proto se množí.

Důležité je si uvědomit, že tyto cykly probíhají jako jednoty ‚tělesných prostředí‘ a patří k nim jak implicitní naznačování, tak uskutečňování. Tyto procesy tvoří pod-procesy celkového procesu života. A ovlivňují se na implicitní úrovni procesu podle zákonitostí, které Gendlin popisuje. O některých z nich pojednám v paragrafu *f) zákonitosti pojící se k procesu*.

d) zastavený proces a předmět

Před tím, než budu moci říci, co je podle Gendlina tělo, je třeba ukázat, co se skrývá pod jeho pojmem „zastavený“ proces. Vezměme si opět uzavřený cyklus, jehož součástí je přijímání potravy. A z něj vyberme situaci, kdy máme hlad, ale žádná potrava není k dispozici. V takovém okamžiku dojde k zastavení procesu. V tomto zastavení zůstává implicitní naznačování nezměněné – nedochází k uskutečnění dalšího naznačovaného kroku a tím k přenesení implicitního naznačování o krok dále.

Takové nezměněné implicitní naznačování v sobě *to*, díky čemu by proces mohl probíhat dále, nese jako nezměněné do dalšího kroku. *To* Gendlin nazývá předmětem a v našem příkladu by se jednalo o potravu. Implicitně v sobě však proces nese žádný obraz předmětu, tedy nic, co by jako předmět vypadalo. Na hladu, který odkazuje k potravě, předmětu, který by umožnil, aby tento cyklus pokračoval dále, nic jako potravu nevidíme.

Toho, že něco potřebujeme a že je to potrava, si však vědomi jsme. To je možné díky vzájemnému ovlivňování „dílčích“ procesů na nezformované úrovni.¹ Díky němu může zastavené implicitní naznačování ovlivnit procesy, k jejichž přenesení o krok dále dojít může,

¹ O tomto principu pojednám více v paragrafu II.1. f).

a celkový proces se uskuteční s určitými odlišnostmi. Jejich soubor je „schématem“¹ předmětu. Je jakýmsi nezobrazujícím projevem chybějícího aspektu procesu.

Když se nám pak takového předmětu dostane, dojde k přenesení zastaveného implicitního naznačování o krok dále, proces se dá opět do pohybu. Může to vypadat, jako bychom daný předmět poznali. Toto „poznání“ se pojí s přenesením celého procesu o krok dále.

e) tělo jako proces, který pokračuje

Čím je tedy pro Gendlina tělo? Tělo je procesem, který nese *zastavení* – nezměněná, skrytá naznačování – dále. Pokud máme hlad, jeden z procesů našeho složitého životního procesu je zastavený. Tělo je však procesem, který pokračuje. Díky němu může dojít složitým způsobem k tomu, že budeme hledat potravu. A až ji najdeme i k tomu, že se dá proces, který byl zastavený, opět do pohybu. Hledání je sekvencí chování. O této vrstvě procesu pojednávají paragrafy II.2. a) až II.2 d).

Tělo nesoucí procesy zastavené je samo procesem, který probíhá. Patří k němu tedy implicitní naznačování, které je uskutečněnými kroky přenášeno dále. Díky tělu je možné to, že se zastavená a přenášená implicitní naznačování a vzniká implicitní naznačování jediné. To nazývá Gendlin jednotným tělesným implicitním naznačováním. A díky němu se může zformovat jeden další krok.

Tělo tedy nejen nese zastavené procesy dále, ale také umožňuje, aby se mohly dát znovu do pohybu. A to tím, že nechává zastavená skrytá naznačování znovu a znovu vstupovat křížení, které probíhá na implicitní úrovni procesu. Díky tělu zastavené procesy prostě neskončí, ale jsou jako otevřené neseny na implicitní úrovni dále. Díky své účasti na křížení, které probíhá na implicitní úrovni, pak mohou ovlivňovat celkový proces a směřovat jej k tomu, aby mohlo dojít k uskutečnění dalšího kroku, který skrytě naznačují, a tak k jejich přenesení dále.

Na závěr tohoto paragrafu je nutné říci, že proces, který nazývá Gendlin tělem, se nedá ztotožnit pouze s tím, co bývá pod pojmem tělo běžně míněno, tedy s naším naše fyzickým tělem. Pojmem „tělo“ Gendlin míní celý proces lidského žití. Ten hranice fyzického těla přesahuje. Například tím, že obsahuje symbolickou úroveň. Kam do fyzického těla bychom ji vložili? Jak ukáží paragrafy II.2 e) až II.2.g), bez symbolické úrovně by lidský život nebyl tím, čím je. Své jedinečné charakteristiky by tedy neměl ani proces, který je lidským životem.

¹ E. T. Gendlin, A Process Model, s. 19

A pokud je v Gendlinově pojetí tělo procesem, který nese dále procesy zastavené, musí být jako toto tělo bráno něco jiného, než je pouze to, co je skryto pod vrstvou naší kůže.

O fyzickém těle hovoří Gendlin jako o specifické části ‚tělesného prostředí‘, která je jednak záznamem dosavadního procesu našeho žití a za druhé částí ‚tělesného prostředí‘, která se v každém kroku procesu našeho žití regeneruje jako „totožná“.¹

f) zákonitosti pojící se k procesu

K procesu jako dvěma neoddelitelným vrstvám, uspořádané a uspořádávající, se pojí řada zákonitostí. Některé z nich představím, jelikož bez jejich znalosti by o daném problému nebylo možné hovořit dostatečně přesně.

Podle mého je nejdůležitější ze všech zákonitostí pojících se k procesu ta, kterou Gendlin nazývá vzájemné ovlivňování především.² Tou vyjadřuje to, že vzájemné ovlivňování všech pod-procesů na implicitní úrovni procesu a také implicitní křížení toho, co jako další krok procesu implicitně naznačuje tělo a toho, co poskytuje prostředí, je na prvním místě každého uskutečňování. Vzájemné ovlivňování, interakce je takto v základu každého procesu. Z určitého pohledu by se dalo říci, že jej tvoří. A v návaznosti i to, že každý proces je interakcí. Pokud řekneme každý proces, znamená to každý vegetativní proces, ale i každý proces komplexnější, každé vnímání i každé symbolické myšlení.

Pokud je vzájemné ovlivňování především, dochází k němu před tím, než jsou zformovány jednotlivé prvky, které se procesu „účastní“ (tak se to jeví až po uskutečnění aktuálního kroku). Prvky, které se účastní procesu, jsou podle tohoto pojetí jeho výsledkem. S tímto koresponduje i Husserlovo tvrzení, že věc a tělo se společně konstituují při každém aktu vnímání a jsou jeho „výsledkem“.

Teď pár slov o vztahu uspořádané a uspořádávající úrovně. Gendlin říká, že každé uskutečnění se děje *do* implicitního naznačování. Jako by implicitní naznačování bylo polem nebo kontextem, *do* kterého se skutečná událost uskutečňuje. Tento implicitní kontext je vždy širší, ale uskutečněné jej vždy implicitně nese.

Jak jsem řekl, tím, že dojde k uskutečnění, dojde k přenesení implicitního naznačování „o krok“ dále. Tímto uskutečněním se implicitní naznačování změní. Což s sebou nese kromě jiného i to, že dojde k dalšímu implicitnímu naznačování a dalšímu uskutečnění. Když si například vezmeme cyklus dýchání, tak dokud nedojde k nádechu, není implicitní

¹ O těle jako části ‚tělesného prostředí‘, která se v každém kroku procesu našeho žití regeneruje jako „totožná“.

² orig. „Interaction first“ - E.T.Gendlin, *A Process Model*, s. 22

naznačování změněno tak, aby **naznačovalo jako další krok** výdech. Každý krok v sobě nese implicitně celý cyklus. Vždy, když dojde k uskutečnění jednoho kroku, se celá implicitní spleť změní, posune se o krok dále. Pokud se posune způsobem, který byl implicitně naznačován, následuje krok, který byl již před tím implicitně nesen. Až teď je implicitně naznačován jako tento další krok, toto implicitní naznačování však bylo ovlivněno zformováním kroku předchozího. Proto je naznačování tohoto dalšího kroku trochu jiné – kromě toho, že už na tento krok přišla řada –, než bylo před zformovaným krokem posledním.

Na formování každého kroku se účastní množství procesů a pod-procesů. Je evidentní, že jak lidské tělo a prostředí, tak i jednotlivé tkáně v těle jsou navzájem propojeny množstvím funkčních vztahů. Každé z jednotlivých propojení je z určitého pohledu samo o sobě procesem. Tyto procesy jsou vždy již koordinované. Tvoří dohromady jednotný proces. Všechny se společně účastní implicitního křížení, které probíhá na implicitní úrovni procesu. Jeho výsledkem je jeden další krok. Procesy se takto vzájemně ovlivňují a tvoří proces jediný. Určité procesy při tom mohou probíhat, pouze pokud probíhají určité procesy další a zároveň jiné další procesy neprobíhají. To, že všechny dílčí procesy společně vedou k uskutečnění jednoho dalšího kroku je umožněno tělem. Jednotou těla jako jednotou probíhajícího procesu, který nese procesy zastavené. Je to umožněno díky jednotnému tělesnému implicitnímu naznačování.

To, co hraje při tomto vzájemném ovlivňování roli, jsou změny jednotlivých procesů. Právě těmito změnami se ovlivňují a vzájemně se mění. Celkový proces sám je pak sledem změn.

Kdy se tyto změny uskuteční? Gendlin říká, že k uskutečnění dojde tehdy, pokud se překříží **vše**, co se překřížit může. Zde se hodí připomenout, že proces je „dějícím se“ ‚tělesným prostředím‘. Do křížení tedy vstupuje to, co přináší tělo, a to, co poskytuje prostředí – výsledkem je další krok. Ten je výsledkem všech křížení, která byla možná. To Gendlin nazývá zákonem uskutečňování: „To, co se mohlo v daném okamžiku uskutečnit, tak učinilo.“¹

Důležité je dodat, že křížení je srovnáváním a vzájemným ovlivňováním změn, které samo nezabírá žádný čas – přesněji zabírá přesně ten čas, který je třeba k uskutečnění dalšího kroku. Díky tomu se opravdu může překřížit a porovnat vše, co s sebou do právě se konstituujícího kroku přinášejí tělo a prostředí, a co tak právě teď učinit může.

¹ E.T.Gendlin, A Process Model , s. 52

Ke křížení se pojí zákonitost, kterou Gendlin nazývá „eveving“ – tento pojem jsem přeložil jako vševšení¹. Podle této zákonitosti se dva do interakce vstupující procesy ovlivňují jako již navzájem ovlivněné. Křížení – vševšení, vzájemné ovlivňování na implicitní úrovni – neprobíhá tak, že by nejprve jeden proces ovlivnil proces druhý a změna vyvolaná tímto ovlivněním ovlivnila zpětně proces první. Takovýto scénář v sobě již nese uskutečnění. Samotné změny se v rámci implicitního naznačování ovlivňují, aniž by k nim skutečně došlo. První proces působí na proces druhý jako sám již změněný působením procesu druhého.

Může dojít dokonce k tomu, že první proces je před prvním uskutečněním již ovlivněn změnami, které sám působí – tyto změny ovlivnily proces druhý a ten jako změněný v *tomtéž* uskutečňování ovlivňuje proces první. Tuto zákonitost nazývá Gendlin „original interaffecting“ – původní vzájemné ovlivňování. A tato zákonitost podléhá zákonitosti uskutečňování, která implicitně obsahuje, že se překříží pouze to, co se překřížit může. Ke křížení na implicitní úrovni, které je vševšením, tedy nedochází nahodile. Křížení má jasná pravidla, i když uspořádání procesů na této úrovni je daleko složitější, přitom preciznější než na úrovni zformované.

Další ze zákonitostí, pojících se k implicitnímu naznačování, kterou potřebujeme popsat, abychom mohli postoupit dále, nazývá Gendlin „focaling“ – tento termín překládám jako soustředování. Soustředováním Gendlin říká, že další krok vzniká vždy z procesu – konkrétně z vševšení. A také to, že další krok vzniká pouze jediný.

Představme si malíře, který dokončuje malbu. Má pocit, že malbě „něco“ chybí – cítí to. Malíř hledá, čím obraz dokončit. Toto hledání není ani logické usuzování, ani postup metodou pokusu omylu. Malíř chybějící „něco“ soustřeďuje. Malování je procesem, kterého se účastní on – díky svému tělu – a vznikající malba všemi liniemi, které obsahuje. Z jednotného vševšení, které k tomuto procesu patří, vzniká jediný další krok, který vede k dokončení, a který přenáší proces malování o krok dále. O krok, který byl procesem malování implicitně naznačován.

Významnou zákonitostí, která se podílí na uskutečňování, je zákonitost uspořádávání uspořádávaným². Touto částí svého pojetí chce Gendlin zachytit ovlivňování, k němuž dochází, když se určitá struktura podílí na uspořádávání struktury jiné – obě struktury se při tom proměňují. To se děje při tvorbě metafor. Při tvorbě metafory používáme jednoho pojmu, abychom řekli něco o pojmu jiném – oba pojmy se před-pojmově kříží a jsou tímto křížením změněny. Před-pojmově znamená, že nefungují v metafoře jako již zformované uzavřené

¹ Pojem „eveving“ Gendlin vytvořil zkrácením spojení everything by everything tedy všechno vším.

² orig. schematized by schematizing – E. T. Gendlin, A Process Model s.57

pojmy, ale v křížení, k němuž při formování metafory dochází, se otevírají a jsou formovány na základě právě tohoto křížení, na základě formování právě této metafory. Např. když budu hovořit o Jiřím za pomoci slova slon. Vše, co s sebou implicitně nese Jiří, se zkříží s tím, co s sebou implicitně nese pojem slona. Můžeme tedy takto říci, že Jiří je velký, ale i že má dobrou paměť. Pojmy se zkříží tak, jak mohou. Toto zkřížení je zformuje, což je určitý druh změny.

g) *Gendlinovo pojetí času*

S použitím toho, co právě zaznělo, načrtnu základní motivy Gendlinova pojetí času. Při budování pojetí času Gendlin vychází ze svého pojetí procesu, ze vztahu mezi uskutečňováním se a implicitním naznačováním.

Klíčovým pro náš životní proces je naše tělo. Z tohoto důvodu je tělo klíčové i pro čas. Vezmeme-li tělo nějakého živého organismu, jeho trvání v čase, všimneme si, že trvá v čase tak, že se neustále regeneruje. Tělo zůstává neustále „stejně“, ale to může pouze tak, že se specifickým způsobem mění. Proto hraje nezbytnou roli to, že tělo je prostředím, které se vytvořilo během dosavadního životního procesu. Je jeho záznamem. Gendlin říká: Naši minulostí je naše tělo.¹

Proces, kterého se naše tělo jako prostředí účastní, má jednu specifickou vlastnost. Je to životní proces a jeho zastavení by znamenalo smrt. Z toho vyplývá, že nemůžeme oddělit tělo jako záznam minulosti od těla, které je procesem, který nese procesy zastavené. Toto oddělení je možné učinit u neživých věcí. Židle jako židle je určitý záznam procesu. Pokud se rozhodnu ji třeba znovu nalakovat, můžu si uprostřed této regenerace dát pauzu a židle zůstane židlí, u živých těl toto možné není.

Co z toho plyne? Tělo je „procesem pokračujícím v sobě samém“ a zároveň „procesem, který sebe sama prodlužuje dále“. Zde se projevuje vztah uspořádávání uspořádávaným. Tělo jako probíhající proces probíhá v kontextu, jímž je tělo jako dosavadní záznam životního procesu, tento kontext je však tím, že v něm určitý proces probíhá, uspořádává se, proměňován, uspořádáván.

Tímto způsobem působí „minulé tělo“ ve formování přítomnosti. Účastní se implicitního křížení, ve kterém *mění* přítomnost a je samo *změněno*.

Viděli jsme, že minulost je formována přítomností – přítomným uskutečňováním. Teď si ukážeme, jak je přítomným uskutečňováním formována budoucnost.

¹ E. T. Gendlin, A Process Model, s.64

Implicitní naznačování obsažené v každé uskutečněné události v sobě nese další krok. A jak jsem řekl, další krok se uskutečňuje *do* implicitního naznačování. Tím toto implicitní naznačování mění. První změnou je to, že se celý implicitně naznačovaný proces posouvá o krok dále. Druhá změna je způsobená prostředím. Prostředí totiž nemusí poskytovat přesně to, co bylo implicitním naznačováním předchozího kroku „potřebaáno“. To, že se tento krok uskuteční jinak, než jak byl implicitně naznačován, změní implicitní naznačování celé následující sekvence.

Nemůžeme říci, že by proces byl sledem po sobě lineárně jdoucích implicitních naznačování a uskutečňování. Pokud dochází k uskutečňování, je to přenášení implicitního naznačování „o krok dále“. To je vše, co se dá říci. Implicitní naznačování tvoří vnitřní kontinuitu procesu, uskutečňování se děje *do* něj, samo je však uskutečněným krokem nesené. Kdyby se daly tyto dvě složky rozdělit, bylo by to jako říci, že tento krok vysvětlování nahrazuje celou sekvenci vysvětlování. Celá sekvence je kontextem, který v sobě každý z jejích kroků nese. Uskutečněním každého kroku se celý kontext mění. Každý krok v sobě implicitně obsahuje kroky předchozí a implicitně naznačuje kroky další. Tím, že každý uskutečněný krok mění celý kontext, mění kroky, které se již uskutečnily, i kroky, které jsou implicitně naznačovány jako další. Bez tohoto kontextu by uskutečněný krok nebyl tímž uskutečněným krokem a zároveň by bez tohoto uskutečněného kroku nebylo implicitně neseného kontextu.

h) změna a otevřený funkční cyklus jako předstupeň vyšších procesů

Ještě než se dostanu k samotnému vnímání, je třeba pojednat o tom, jak Gendlin vidí způsoby, jimiž v procesu může docházet ke změnám. Jeden ze způsobů změny poskytuje východisko pro vyšší procesy, které s sebou přinášejí i vnímání.

I dále se budeme pohybovat v Gendlinově rozvrhu „uskutečňování se do implicitního naznačování“ čili „přenášení o krok dále“. Tento rozvrh dává procesu dva způsoby, jimiž v něm může docházet ke změně. A změna sama může mít díky němu zdroj ve dvou různých oblastech. Podívejme se nejprve na zdroje změny.

První oblastí, která přináší změnu, je úroveň implicitní. Na ní ke změně dochází při křížení, tedy při vševšení, a to díky vzájemnému ovlivňování všech pod-procesů. Jedním z těchto způsobů je uspořádávání uspořádaným. Tato změna nevyžaduje žádný čas. Už Merleau-Ponty ve fenomenologii vnímání popisuje případ, kdy pokud broukovi zkrátíme

nohy a položíme ho na zem, bude chodit okamžitě – změna v jeho chování nezabrala žádný čas.¹

Druhou úrovní je změna přes sdílené prostředí. Pokud jdeme po prašné cestě a vítr zvirá prach, dojde ke změně prostředí naší chůze a *celá* naše chůze se změní – změní se rytmus dechu, možná si zakryjeme oči, možná se dokonce zastavíme. Ani tato změna nevyžaduje *žádný* čas. Jde o to, že zdrojem je prostředí a projeví se při dalším uskutečněném kroku.

To, že jsou zdroje změn v procesu dva, vysvětluje, proč se to, co se účastní implicitního křížení, nepřekříží vše a neuskuteční se dokonale – což by znamenalo konec procesu. Ke každému uskutečnění totiž dochází v prostředí, a to přináší do „tělesného prostředí“ určité podmínky, které dokonalé nejsou. Překříží se to, co se překřížit může, dojde k uskutečnění. Tento krok v sobě obsahuje „další“ implicitní naznačování, jehož součástí jsou i implicitní naznačování, která jsou z minulého kroku nesena jako zastavená, a „celé“ implicitní naznačování mění.

To, že ke změně dochází ihned, hraje klíčovou roli při formování nových způsobů, jimiž se organismus – proces – vypořádává s novými okolnostmi. Jeho chování v neznámých situacích není náhodné a vždy je uspořádané na základě implicitního křížení, které dává novému kroku strukturu, která není libovolná.²

Při řeči o zdrojích změny se ukázal první způsob, jímž ke změně dochází. Tento způsob přináší strukturovanou změnu ihned, nezabírá více času než formování právě se uskutečňujícího kroku procesu.

Někdy však to, že k určité změně dojde ihned, k tomu, aby bylo implicitní naznačování přeneseno o krok dále, nestačí. Děje se pak to, že proces probíhá opakovaně, vždy do stádia, kam probíhat může. Takovéto procesy nazývá Gendlin otevřenými cykly. K nim se pojí druhý způsob změny.

Otevřené cykly umožňují úžasnou věc. Každý z jejich průběhů je totiž trochu jiný. Otevřené cykly jsou tedy verzemi téže části procesu. Proces má díky nim více pokusů – z nichž žádný není náhodně strukturovaný – k tomu, aby mohl vyvinout nový způsob jak pokračovat. Mohou se tak vyvinout nové sekvence, které budou moci být od sekvencí původních odlišné daleko více než ty, které se mohou vyvinout při změně, která proběhne ihned.

¹ M. Merlau-Ponty, *Phenomenology of Perception*, s. 90

² Tato zákonitost je významná nejen zde, kde hovoříme o chování (příklad s broukem), ale může hrát podstatnou roli při uvažování o evoluci.

Díky vzniku verzí otevřeného cyklu dochází ke vzniku takzvaných vložených kroků.¹ Tyto události původně implicitně naznačovány nebyly a vznikly, až když se proces nemohl dít dále. Původně, a i při formování vložených kroků, bylo implicitní naznačování *zastavené*, zůstávalo „stejně“. Řekněme, že bylo jako další krok implicitně naznačováno jedení. Jelikož však nebylo žádné jídlo v dosahu, došlo ke vzniku a uskutečnění řady vložených kroků, které všechny směřovaly k přenesení zastaveného implicitního naznačování dále. Až jsme nakonec jídlo – předmět toto přenesení umožňující – objevili a implicitní naznačování bylo dále přeneseno.

Řada vložených kroků vytvořila jakýsi most, který umožnil přenesení implicitního naznačování dále. Tento most, tato sekvence bude, jelikož tělo je kontextem, do kterého se uskutečňují další kroky procesu, implicitně naznačována při další podobné situaci. Vložené kroky tak vytvořily novou sekvenci procesu, kterou si proces na implicitní úrovni nese s sebou. Ta může být vždy znovu použita a je způsobem, jak přemostit zastavení, k němuž došlo na „vegetativní“ úrovni procesu.

Tento mechanismus – *zastavené* implicitní naznačování, otevřené cykly jako verze téhož zastavení, vložené kroky – je klíčový pro vznik složitějších procesů. „Most“, který v našem příkladu vznikl, byl sledem kroků sekvence kroků chování. Tentýž mechanismus však podobně působí i při vzniku symbolického myšlení. Těmto tématům se bude věnovat následující sekce.

2) Vyšší procesy a návrat k pocíťovanému tělu

a) chování a jeho zrod

Jak jsme viděli, pokud dojde k zastavení životního procesu na „vegetativní“ úrovni, může dojít k jakémusi přemostění tohoto zastavení pomocí vložených kroků. Tento mechanismus stojí u zrodu chování. Pojďme si teď Gendlinovo pojetí chování přiblížit.

Chování je způsobem, jímž se živý organismus vypořádává se zastavením na „vegetativní“ úrovni svého životního procesu. Chování vzniká tak, že zastavené implicitní naznačování dá vzniknout opakujícímu se otevřenému cyklu, jehož každá verze je strukturovaným pokusem o přenesení zastaveného implicitního naznačování o krok dále. Každá verze je jedním vloženým krokem. „Vegetativní“ procesy nejsou zastaveny, je zastaveno pouze implicitní naznačování. Opakující se „vegetativní“ otevřené cykly vytvářejí

¹ orig. Intervening events - E. T. Gendlin, A Process Model, s. 74

opakující se „podklad“ pro vložené kroky, vlastně vytvářejí tyto kroky samotné.¹ Než pokročím dále, je třeba říci něco o roli těla v tomto již složitějším procesu.

Viděli jsme, že tělo může hrát roli jako prostředí. Jednak jako „prostředí“ funkční, které je pólem jednoty ‚tělesného prostředí‘. A za druhé jako prostředí, které je záznamem dosavadního procesu. Při opakování, které je verzemi téhož, vždy dojde k uskutečnění těla jako záznamu dosavadního procesu.

V rámci ‚tělesného prostředí‘ spolu vstupují tělo a prostředí do velkého množství dílčích funkčních vztahů – dýchání, neustálá opora země proti působení gravitace² a mnoho a mnoho dalších. U komplikovaných organismů je takovýchto procesů, které se dít musí, aby organismus mohl vůbec žít, velké množství. Můžeme říci, že každý z těchto pod-procesů je citlivostí těla na určitý aspekt prostředí. Čím je tedy organismus, co do své „procesové skladby“ komplexnější, tím více druhů podnětů pro něj hraje roli. Každý takovýto pod-proces ovlivňuje na úrovni implicitního křížení všechny tělesné procesy ostatní. Gendlin uvádí jako příklad pokus, v němž po odloučení mladého jehňátka od matky nebylo ovlivněno pouze chování spojené s reprodukcí, ale i chování spojené s pohybem. Pokud takovéto jehňátko, o které bylo v ostatních ohledech výborně postaráno, došlo na okraj útesu, nezastavilo se. Jehňátka vyrůstající u své matky se v momentu, kdy poprvé přišla na okraj útesu, zastavila.³

A jsou to tytéž procesy – ‚tělesná prostředí‘ – , které spolu tvoří neustále se opakující vrstvu, určité totožné tělo, tedy tělo jako prostředí, které je záznamem dosavadního procesu. Každé jeho další uskutečnění je další verzí tohoto totožného těla.

Toto uskutečněné totožné tělo má jednu velice důležitou charakteristiku. Projevují se na něm změny, které mají svůj zdroj v oblasti implicitního křížení. Je to jako s větrem a stébly trávy. Samotný vítr nevidíme, vidíme však záznam, jeho působení na „totožných“ stéblech trávy. Analogicky funguje tělo jako prostředí, které je záznamem dosavadního procesu. V tomto ohledu je tělo oblastí neustále se ve verzích opakujících procesů, jež jako by byla loukou se stébly trávy, v jejichž pohybu se projevuje křížení na implicitní úrovni procesu, které samo vidět nelze.

K tomu, aby se tělo mohlo stát takovouto oblastí, je třeba, aby byl proces, kterým tělo je, dostatečně komplexní. Toto dostatečně se nedá přesně definovat. Lze to definovat pouze kruhem, musí být tak komplexní, aby jeho komplexnost, umožňovala přestát zastavení

¹ Vytvářejí tělo jako prostředí, které je záznamem procesu. K této regenerující se oblasti ‚tělesného prostředí‘ se pojí určitá stálost, díky níž se na ni mohou projevovat změny v celkovém procesu žití daného organismu. Tyto projevenější změny do procesu opět vstupují. Tělo jako prostředí, které je záznamem procesu, může do procesu totiž opět vstoupit jako prostředí funkční.

² M. Feldenkrais, *Body & mature behaviour*, s. 75

³ E. T. Gendlin, *A Process Model* s. 23,62,94

některých „vegetativních“ procesů a nechala projevit změny, které vznikají díky tomu, že se součástí procesu stalo právě toto zastavené implicitní naznačování.

Co je tedy chování? Chování je zdvojený proces. Zdvojený proces, jehož jednou součástí je vždy oblast ve verzích se uskutečňujících otevřených cyklů těla. Jeho druhou součástí je sled změn, které se na regenerující se oblasti – těle – projeví. Tyto změny samy tvoří řady, které jsou v jednotlivých krocích sekvence chování implicitně naznačovány. Pokud k jejich určitému kroku této sekvence nedojde, pokud nedojde k uskutečnění určité změny těla, zastaví se celý proces. Jako by se kromě vnějšího prostředí v procesu projevoval další referenční bod – tělo. Jeho „podoba“ hraje v chování – zdvojeném procesu – novou a naprosto klíčovou roli. Bez těla by nebylo chování. Bez chování by nebylo těla.¹

b) pocitování a vnímání jako součást sekvence chování

V tuto chvíli mohu říci, co je to pocitování a vnímání. K tomu však musím dodat, že se stále nejedná o pocitování a vnímání „lidské“. Přesněji řečeno vnímání, jímž vnímáme význam vnímaného. Jeho zformování se bude věnovat paragraf II.2. e) a pojedná jej paragraf II.2. f). V paragrafu II.2. f) se pokusím ukázat, že i tato forma pocitování a vnímání „v čisté podobě“ hraje v lidském životě roli.

Díky tělu jako jakési projekční ploše je v procesu přítomný záznam toho, jak se sekvence právě uskutečnila. Změny, které se projeví na těle jsou neoddělitelnou součástí sekvence chování. Tyto projevující se změny jsou pocitováním. Zvíře pociťuje dopad svého chování na své tělo. Dalo by se říci, že pociťuje přímo své chování. Samotné pocitování je implicitně propojeno s procesem, není žádným pasivním přijímáním nějakých dat. Pociťuje to, jak tělo právě „bylo“, to jak se právě uskutečnilo. Pociťuje právě zformovaný krok.

Pokud si však uvědomíme, že to co se právě uskutečnilo je jeden krok procesu „tělesného prostředí“, můžeme říci, že díky pocitování má kontakt s celou situací – celým prostředím, které se účastnilo implicitního křížení, jehož výsledkem je právě uskutečněný krok.

Každé pocitování je součástí procesu, sledu změn. Pociťování je tedy sledem změn způsobených procesem, které se projeví na opakující se oblasti těla, jako prostředí, které je záznamem dosavadního procesu.

¹ V druhém případě mám samozřejmě namysli tělo jako tělo vnímané. Rostliny tělo mají, ale nevnímají je tak, aby „poslední“ „podoba“ jejich těla, v sobě nesla to, jaká by měla být jeho „podoba“ další. Přesně to s sebou přináší chování, s nímž je v jednotě pocitování a vnímání.

Toto pociťování dává vzniknout vědomí, jednomu z jeho aspektů.

Zde je důležité říci, že jde o vědomí, které je ‚v chování‘. Pociťování je vždy v sekvenci chování, není od ní odděleno. Zvíře pociťuje určité změny a tyto změny samy implicitně naznačují další krok sekvence chování. Zvíře – tato forma vědomí – není schopno ze sekvence chování vystoupit, zvíře není schopno říci: „Mám hlad.“. Pokud má zvíře hlad, má jej, což se projevuje jako určité změny na jeho těle¹, které přímo implicitně naznačují další kroky chování – hledání potravy.

Zde se dostáváme k prvnímu Gendlinovu pojetí vnímání, jím je ‚vnímání v sekvenci chování‘. Vnímání je od chování, podobně jako pociťování, neoddělitelné. Dalo by se říci, že je s chováním spjata ještě těsněji. Gendlin říká, že pociťování je tělesným pólem chování a vnímání je pólem chování, který patří k chování. Pociťování je sérií změn na ve verzích „se opakující“ tělesné vrstvě, ale vnímání je sérií změn, která tvoří sekvenci chování. Pociťování je výsledkem zformovaného kroku, v němž se projevilo zastavené implicitní naznačování „vegetativní“ úrovně procesu. Vnímání je implicitně naznačováno vrstvou vědomí. Na tom se podílejí všechny sekvence chování, jimiž tělo – proces –, již prošlo. Jsou nesený na implicitní úrovni a tvoří kontext určité sekvence chování. Více o tomto napíši v dalším paragrafu.

Chování je zdvojeným procesem. Je složeno jednak z procesu „vegetativního“, a za druhé z procesu, který je tvořen změnami, které se projevují na pociťovaném těle. Tyto procesy jsou neoddělitelné. A to pro to, že to, aby změny projevující se na těle mohly tvořit další proces, umožňuje právě „dostatečná“ komplexnost úrovně „vegetativní“. Ta vytváří oblast ‚tělesního prostředí‘, která se neustále regeneruje jako „totožná“, a právě tím vytváří jakousi projekční plochu pro změny, které díky ní mohou tvořit další vlastní proces. Nižší úroveň je tak jakýmsi stále působícím podkladem úrovně vyšší.

Je důležité, že toto vnímání není žádným příjmem, ať už pasivním či aktivním, „nějakého materiálu“ z prostředí. Vnímání je vnímáním jedině v sekvenci chování. Může na něj být pohlíženo jedině jako na součást uskutečnění se dalšího kroku sekvence chování.

Vnímání je sledem „provedených“² změn, které byly pociťovány. Vnímání je jiný způsob, jímž se zdvojený proces vypořádává se změnami, které se projeví na uskutečněném ‚tělesném prostředí‘. Při vnímání vnímáme prostředí, při pociťování pociťujeme tělo. Tyto změny jsou výsledkem téhož zdvojeného procesu a projeví se *na* témže ‚tělesném prostředí‘.

¹ Projevují se ve verzích opakujícího se totožného sektoru ‚tělesného prostředí‘.

² Zde používá Gendlin slovo „rendition“. Toto slovo znamená předvedení divadelní hry, či přeložení cizojazyčného textu. Jde o jakési provedení, které provedené změny, převede na jinou úroveň.

Pocitované změny patří k tělu a „provedené“ ke schopnosti vnímat. Pocitování je sledem toho jak tělo právě bylo. Vnímání je sledem záznamů – „provedení“ – těchto změn.

Ještě jednou chci připomenout, že vnímání ani pocitování nejsou žádným přijímáním dat. Oba jsou součástí dalšího kroku sekvence chování.

c) *kontext chování*

V tomto paragrafu se pokusím popsat další způsob, jímž se podílí tělo na vnímání. Jak jsme viděli, chování je zdvojeným procesem, který vznikl díky zastavení „vegetativního“ procesu a zdvojení pomocí vložených kroků. Zformování těchto vložených kroků, bylo umožněno díky dostatečné komplexnosti těla. Těla jako oblasti ‚tělesného prostředí‘, která je díky své dostatečné komplexnosti specifickým způsobem soběstačná. Slovem soběstačná mám na mysli, že je to část ‚tělesného prostředí‘, která je schopná se regenerovat jako totožná.

Chování se při tom nezformovalo jen tak. Zformovalo se, aby přeneslo zastavený vegetativní proces o krok dále. Chování je tedy vždy sekvencí, která je vzešlá s určitého zastavení – z určitého zastaveného implicitního naznačování.

Pokud se uskuteční nový krok chování, uskuteční se vždy *do* skrytého naznačování určitého sledu, který se uskutečnit nemohl. Starý sled je díky tomu implicitně obsažen v uskutečnění se sledu nového. Ale díky tomu, že se nový sled uskutečnil *do* implicitního naznačování sledu starého, je ve sledu starém implicitně obsažen také. Pokud tedy bude v budoucnu implicitně naznačován starý sled, bude již implicitně naznačován i sled nový. To znamená, že spolu s prostředím vstoupí do dalšího implicitního křížení oba. Tyto sledy již nejsou oddělené, navzájem se implicitně obsahují a tvoří kontext. Každý sled kroků chování je pak sledem *verzí* „kontextů“, v nichž jsou implicitně obsaženy sledy další.

Jakou roli zde hraje tělo? Právě tělo, přesněji to, co s sebou nese na implicitní úrovni, je starým kontextem chování. Při každém formování nového kroku procesu je to právě tělo, co přináší do implicitního křížení starý kontext, který se kříží s aktuálními(novými) aspekty prostředí, čímž dochází k zformování nového sledu a zároveň obohacení starého kontextu, jenž je tělem implicitně nesen.

Jakým tělem? Tělem jako právě pocitovaným tělem. Právě pocitované tělo jsou projevené změny na opakující se totožné vrstvě ‚tělesného prostředí‘. Tyto změny – toto tělo – neexistují o sobě, ale jako „výsledek“ implicitního křížení, jehož implicitní součástí je i to, co bude po tomto kroku implicitně naznačováno dále. Jak bylo řečeno, jeden krok v sekvenci chování není od kroků ostatních oddělitelný. Jsou v něm přítomny kroky předchozí i kroky,

keré budou následovat s cílem přenést o krok dále zastavené implicitní naznačování na nižší úrovni.

d) prostor a předměty v něm

Tím, že v sobě *tělo* nese kontext chování v sobě nese i prostor chování. Každý uskutečněný krok v sobě v podobě kontextu implicitně nese všechny další možné kroky chování, tímto způsobem tělo nese – má – prostor chování. Tělo má svůj prostor prvotně jako prostor implicitně naznačovaných kroků chování. Díky tomu se tělo v prostoru setkává s předměty.

Pokud se zvíře chová, předmětů si všímá, jelikož jsou implicitně naznačovány jako sekvence kroků chování, které se k nim pojí. Pokud kočka honí ptáka, kámen, který má v cestě, oběhne. Obíhání kamene se stane součástí sledu chování, kočka do něj nevrzčí.

Tímto chci říci, že pojetí prostoru chování umožňuje Gendlinovi popsat i takové předměty, které nezmezí, jakmile zapříčiní přenesení zastaveného implicitního naznačování o krok dále. Chování tak umožňuje živým tvorům mít „stálé“ předměty. Předmět „trvá“ jen tehdy, pokud je součástí implicitně neseného prostoru chování.

e) další „odbočka“ procesu – zrod symbolu

K zvířecímu vnímání – pociťování změn procesu na regenerující se vrstvě „tělesného prostředí“ – se pojí fakt, že nikdy nemůže být o něčem. Zvíře je v sekvenci chování uzavřeno. Vědomí sice má, ale změny, které na svém těle pociťuje, přímo implicitně naznačují pociťované změny další – další kroky sledu chování. Vzhled těchto změn jako takový zvíře vnímat nedokáže. A proto nemůže ze sekvence chování vystoupit.

Představme si situaci, v níž se setkají dva opičí samci. Navzájem se vidí, což u obou vede k tělesnému posunu, který má za následek, že se oba ocitnou v kontextu chování, kterým je boj. Dejme tomu, že je mezi oběma překážka, proto k boji samotnému dojít nemůže. Podobně jako u vzniku chování z „vegetativního“ procesu zde dochází k tomu, že se opakovaně, vždy trochu jinak uskutečňuje ta část chování, která se uskutečnit může. A to u obou samců, kteří se společného procesu účastní. Každý z nich však hraje v daném uskutečněném kroku jinou roli. Tyto role se střídají. To, jaké jsou, ukážu dále.

Důležité je, že sekvence chování je zastavená. Proces si však hledá cestu na vyšší úrovni. Činí tak opakováním téhož kroku chování. Vzniká tak sekvence verzí téhož kroku

chování. S jedním krokem chování se při tom pojí určitý kontext. To, co se tedy vždy jako trochu změněné uskutečňuje, je určitý kontext chování.

Proč se však proces nezastavil úplně? Protože se opičí samci vidí. Význam získaly „vzhledy jednotlivých uskutečnění“.¹ Ty jsou teď vrstvou, na které se proces probíhá dále. V každém uskutečněném kroku jeden ze samců vykovává tu část bojové sekvence, k níž dojít může. Toto Gendlin nazývá „gestem“. Druhý samec jej vidí a zároveň přímo tělesně pociťuje, že se uskutečnil určitý krok ze sekvence chování, jíž je boj. Díky těmto dvěma způsobům – viděný a pociťovaný –, díky nimž mají samci k této sekvenci přístup, může sekvence tentokrát však na úrovni vzhledů probíhat dále. „Gestikulující“ samec je přítomen v prostředí toho druhého způsobem, který toho druhého drží v dané sekvenci. Tím je udržován průběh sekvence. Samci se v „gestikulování“ střídají, přičemž každé „gesto“ je vzhledem celého uskutečněného kroku dané sekvence. Sekvence chování – pociťovaných tělesných změn – se zastavila a těžiště procesu se přeneslo na úroveň tělesných vzhledů. Střídající se „gesta“ obou opičích samců, přenášejí implicitní naznačování tohoto pre-symbolického procesu vždy o krok dále.

Vzhledy verzí kontextů chování tvoří další vrstvu procesu, dochází k dalšímu zdvojení. K procesu chování přibývá další vrstva, která s sebou nese svůj způsob uskutečňování a svůj způsob implicitního naznačování. Je jí vrstva tělesných vzhledů, vrstva symbolická.

Co je pro vznik této vrstvy klíčové? V našem příkladu vznikla gesta, na základě setkání dvou příslušníků téhož druhu a jejich interakci, v rámci společného procesu. Můžeme tedy říci, že pro vznik gest a symbolů vůbec je nezbytné, aby se daný organismus mohl setkávat s organismy jinými tak, že s nimi může vstupovat do společných procesů, které mají tu charakteristiku, že jsou přenášeny dále na úrovni tělesných vzhledů – symbolů. Ke zformování této úrovně si nevystačí organismus sám. Potřebuje odstup od probíhajícího procesu, který je mu poskytnut tím, že se další krok procesu zobrazí na jiném organismu – jiném těle. Tělesný vzhled se může zformovat pouze tak, že je „viděn“ odděleně od mého bytí v zastavené sekvenci chování. Tělesný vzhled je vzhled určitého ve verzích se opakujícího kroku sekvence chování, téhož kroku, s nímž mám sám kontakt přes své tělo tím, že jej v tomto kroku pociťuju po způsobu „zvířecího“ pociťování - „pociťování v chování“. Z toho plyne, že tělesný vzhled je zdvojením. Jako by se nám v tuto chvíli proces dával dvěma cestami, přímo – přímým pociťováním – a nepřímou – viděním. Plyne z toho také to, že

¹ orig. bodylooks – E. T. Gendlin, A Process Model, s.122

součástí tělesného vzhledu – symbolu – je vždy celý proces, a tedy i naše tělesné pociťování. I když jde o „pociťování v sekvenci chování“.

Druhý klíčový moment pro vznik úrovně vzhledů je výsledkem toho, že proces výměny gest je následkem zastavení sledu chování. Toto zastavení s sebou přináší pro konstituci symbolu nezbytný prvek, jímž je časová mezera. Tělesný vzhled – a později i symbol – může vzniknout pouze díky tomu, že dva kroky chování nenásledují přímo za sebou, tak jak se implicitně naznačovaly, ale že mezi nimi vzniká časová mezera, která umožňuje vystoupit z tohoto sledu a přenést jeho těžiště o úroveň výš.

Tato nová úroveň procesu se pojí s novým druhem vědomí. Určitý druh vědomí se objevil již na úrovni chování. Tento druh vědomí byl však uzavřený v sekvenci chování, dal by se připodobnit k dráždivosti. Kdy určitý podnět implicitně naznačuje jaké „by měly“ přijít podněty další. Zvíře jako by *bylo* určitým podnětem a snažilo se sledovat sekvenci, kterou tento podnět implicitně naznačuje. Nová vrstva vědomí dovoluje získat od úrovně chování odstup. To, co je touto úrovní nesené, nejsou samotné činy, ale jejich vzhled. Určitá jednotka¹, která je o činu – o jednom kroku chování, se vším, co s sebou tento krok implicitně nese.

Tato nová úroveň je úrovní „vzhledů“, symbolů, umožňuje, aby sekvence, které nemohou proběhnout přímo, proběhly na úrovni vyšší, úrovni „o“. Sekvence chování se zastaví v jednom kroku a nemůže probíhat dále. „Těžiště procesu“ jakoby se přesunulo o úroveň výš. Na symbolické úrovni – která však není od zbytku procesu oddělená, jelikož symbol je verzí zastaveného kroku – proběhne určitá sekvence, která může sekvenci chování přenést o (zastavený) krok dále. Místo sekvence boje proběhne výměna gest, která jsou „o“ boji. Na této úrovni gest se rozhodne jak „boj“ dopadl – a to bez boje samotného.

Tato nová úroveň vědomí s sebou přináší nový druh vnímání. Vnímání, které je vlastní člověku. Již nejsme uzavřeni v sekvenci chování, již nejsme jí. To, co v tuto chvíli vnímáme je vzhled těla, v němž bychom byli na úrovni chování uzavřeni. Vnímáme tělo, *které bylo v sekvenci chování přímo pociťováno*². Takto novým způsobem vnímáme zastavený kontext chování, který byl v sekvenci chování pociťován přímo. Vztahujeme se k němu z vyšší úrovně.

Tato nová úroveň umožňuje vzniknout vztahu „o“. Tento vztah není přímým pokračováním sekvence chování, je „o“ tomto kroku. Přístupuje k tomuto němu z vyšší

¹ orig. pattern – V přednášce na Stony Brook University z listopadu 2006 o nich Gendlin hovoří jako o „entities“, čímž klade důraz na jejich oddělitelnost.

² Toto tělo, které vidíme vnímáme novým způsobem jako tělesný vzhled, samozřejmě není naše tělo, ale tělo člověka, se kterým vstupujeme do interakce na symbolické úrovni.

úrovně a tak nás vytrhuje z uzavřenosti v sekvenci chování a umožňuje vzniknout znázornění, podobě, symbolu a množství dalších podobných jednotek.

f) lidské vnímání

Viděli jsme, že Gendlin ve své knize *A Process Model* hovoří o dvou druzích vnímání. V lidském vnímání jsou přítomny oba. V následujícím paragrafu se pokusím popsat jakým způsobem.

Postavme nejprve oba druhy vnímání opět vedle sebe. První druh vnímání je součástí sekvence chování. Sekvence chování vznikla, aby přenesla zastavené implikování na úrovni „vegetativní“ o krok dále. Pokud organismus vnímá tímto způsobem zůstává uzavřen v sekvenci chování. Tím, že organismus vnímá poslední změny, které se projeví na těle, už přímo implicitně naznačuje směřování k dalšímu kroku sekvence chování. Vnímání je samo přenesením implicitního naznačování sekvence chování o krok dále. To, co organismus vnímá, je projev implicitního překřížení se těla a prostředí. Pokud je v prostředí nějaký předmět, na výsledku tohoto křížení se to určitě projeví. První druh vnímání je tedy tělesným krokem v sekvenci chování. Nemůžeme je od ní oddělit. Vzniká tak první druh vědomí – „vědomí v sekvenci chování“.

Druhý druh vnímání se objevuje, pokud se sekvence chování nemůže dít dále. Na scénu vstupuje další úroveň procesu – další úroveň vědomí. Díky ní se může zastavený proces přesunout o úroveň výš. Na této úrovni sekvence chování nijak nepokračuje. Dochází k tomu, že se ve verzích uskutečňuje poslední krok sekvence a nosnou roli hrají vzhledy těchto verzí. K jejich vzniku dochází díky časové mezeře, která vznikla díky zastavení v sekvenci chování. A díky zrcadlení procesu v tělesném vzhledu jiného těla, které s námi nese proces odehrávající se na úrovni „gest“ dále. Díky těmto dvěma faktorům máme od „tvaru“ aktuálního kroku procesu odstup a můžeme vnímat jeho vzhled.

Řekl jsem, že lidské vnímání může probíhat oběma způsoby. Kdy tedy probíhá způsobem prvním? Tímto způsobem vnímáme tehdy, pokud jsme uvnitř určitého sledu kroků chování. Tedy pokud je proces našeho života nesen dále nesymbolickým způsobem. K takovýmto sekvencím patří procesy, které nejsou v plné režii našeho „symbolického“ vědomí, takové procesy, od nichž nemáme odstup. Patří sem jistě vnímání spojené s dýcháním, ale i vnímání, kterým se lidé řídí při pohlavním styku.

Tento druh nesymbolického vnímání nehraje však u člověka roli pouze ve své čisté podobě. Je totiž součástí každého vnímání symbolického. Viděli jsme, že vznik symbolické

úrovně souvisí se zastavením na úrovni chování. Symbol je uskutečněnou verzí zastaveného kontextu, který se pojí k jednomu kroku určité sekvence kroků chování. To, že symbol je pouze o tomto uskutečněném kroku ze sekvence chování, neznamená, že vnímání v podobě ‚vnímání v sekvenci chování‘ z tohoto uskutečněného kroku zmizelo. Tento druh vnímání je přítomen neustále, ale vzhledem k povaze lidského vědomí – ve smyslu vrstvy, která je vrstvou symbolických procesů, pojí se k ní tedy intencionalita – přebírají vůdčí roli v lidských procesech právě vzhledy – symboly. Proti symbolu, který se zformoval vně našeho těla však vždy stojí naše tělo, součástí jehož zformování – jakožto tohoto zastaveného kontextu chování – je i vnímání jako ‚vnímání v sekvenci chování‘. ‚Vnímání v sekvenci chování‘ se na konstituci vnímání lidského podílí, ne-vědomě, pokud vědomím nazveme vědomí symbolické. Podílí se zevnitř na konstituci zastaveného kroku, jehož vzhled můžeme vnímat.

Druhým druhem lidského vnímání je vnímání symbolické. K němu se pojí odstup od vnímaného, vztah k němu jako k určité jednotce, nesoucí vzhled určitého kontextu chování. Tento odstup, či vztah je velice podobný intencionalitě. Dochází k uskutečnění jednoho kroku symbolické sekvence, v níž je přítomen pozorovatel a symbol – tělesný vzhled – tyto nejsou totožní, ale jsou sjednocení v jednom kroku symbolického procesu. Oba i jejich jednota je nezbytná k tomu, aby přenesla implicitní naznačování procesu – který je v této podobě již dvakrát zdvojený, je v něm stále přítomna nejnižší úroveň ‚vegetativní‘, dále úroveň chování i nejvyšší úroveň symbolická – o krok dále. ‚Vegetativní‘ úroveň přispívá jako zastavené, ‚stejně‘ implicitní naznačování do formování úrovně chování a tato úroveň přispívá jako zastavené, ‚stejně‘ implicitní naznačování do formování úrovně symbolické. Symbol tak implicitně obsahuje jednak celou sekvenci symbolického procesu, ale tím, že je ‚o‘, v sobě obsahuje verzi kontextu chování. Kontext chování v sobě implicitně obsahuje verze zastavení ‚vegetativního‘ procesu. Každá tato verze v sobě obsahuje celý určitý ‚vegetativní‘ cyklus patřící k našemu tělu.

g) symbolické vnímání a role těla v něm

Každého symbolického vnímání se tedy účastní tělo – naše tělo. Spolu s díky vzhledu se ‚dávající‘ věci se konstituuje naše tělo, které Husserlovými slovy nepojímáme přímo. Tato vzájemná konstituce je trojitým procesem. Její součástí je určitý ‚tvar‘ zastavení ‚vegetativního‘ procesu, určitý ‚tvar‘ těla jako nositele kontextu chování a zároveň s nimi se konstitující vzhled věci – symbol. Když dojde jednou k přenesení zastavené sekvence chování

pomocí symbolického procesu, je tento symbolický proces implicitně naznačován v každém podobném následujícím zastavení sekvence chování.

Pokud se setkáme „pouze“ se symbolem, může celý proces přenést do kontextu chování, o kterém symbol je. K tomuto přenesení se pojí tělesný posun. A to, jelikož na základě setkání symbolem se v souladu s novým kontextem, v němž se díky tomuto symbolu proces ocitá, konstituje naše pocíťované tělo.

Existuje ještě další druh kontextů. Jsou to kontexty pojící se pouze k symbolické úrovni. Tyto kontexty Gendlin nazývá interakční kontexty. Jeden krok symbolického procesu tak implicitně obsahuje kroky, které konstituují celou symbolickou sekvenci; ty, které kroku předcházely, i ty, které mu „mají“ následovat. Tyto sekvence jsou implicitně obsaženy pro to, že se již uskutečnily, že jejich jednotlivé kroky úspěšně přenášely implicitní naznačování celkového procesu vždy o krok dále. To znamená uskutečnili se *do* implicitního naznačování celkového procesu, tím po sobě jakoby nechali otisk v střídě, která tvoří jeho vnitřní spojitost. Tato střída se projevuje vždy při formování dalšího kroku, a proto hrají ve formování dalšího kroku roli všechny otisky, které tato střída nese.

Tato implicitní střída se pojí ke každému uskutečněnému kroku procesu – uskutečněný krok a implicitní střída jsou spolu vzájemně promknuty. Každý krok je uskutečněním se určitého ‚tělesného prostředí‘. Prostředí při tom nabývá různých podob, jelikož proces je tím jak přibírá vyšší úroveň zdvojeován. U symbolického procesu se tedy objevují prostředí hned tři: nejnižší *prostředí „vegetativního“ procesu*; dále *prostředí spojené s chováním*, tedy prostor, v němž se nám ukazují předměty jako něco, co v sobě implicitně obsahuje kontext možných sekvencí chování; a také *prostředí symbolické*, tedy prostředí, které obsahuje vzhlady předmětů, které v sobě implicitně nesou interakční kontexty – kontexty sledů možných symbolických sekvencí.

To, co udržuje jednotu a průběh procesu, je naše tělo. Naše tělo je procesem, který nese zastavené procesy. Naše tělo je určitou oblastí ‚tělesného prostředí‘, která se v procesu regeneruje jako totožná. Naše tělo v sobě obsahuje všechny tři úrovně prostředí, které jsem před chvílí popsal. Proces totiž probíhá na všech úrovních zároveň. Každá úroveň je určitým způsobem oddělená a specificky ovlivňuje úroveň ostatní. Ke každému určitému uskutečnění se kroku např. symbolické sekvence, se tak pojí určité uskutečnění se na obou nižších úrovních. Tělo je při tom tím, co do každého konkrétního uskutečňujícího se kroku tohoto komplexního procesu, přináší na třech úrovních svůj implicitní tělesný kontext. Tím chci říci, že tělo je tím, co prošlo celým dosavadním průběhem procesu, tělo je tedy tím, co s sebou nese implicitní kontext, do nějž se otiskly všechny uskutečněné kroky, kterých se tělo

účastnilo. Tím, že se tělo v konkrétním tvaru uskuteční, se určitým způsobem změní tělesné implicitní naznačování kroku dalšího. To samozřejmě v závislosti na krocích, které tomuto kroku předcházely. Implicitní naznačování kroku dalšího znamená příspěvek těla do společného implicitního křížení, v němž se potká tělo a prostředí – lépe řečeno regenerujícím způsobem pokračující totožná část ‚tělesného prostředí‘ a prostředí nové. Takto se tělo podílí na formování dalšího kroku procesu. Tedy tak, že do každého „nového“ implicitního křížení vnáší materiál, který souvisí s tím, jak proces, jehož se toto tělo zúčastnilo, dosud probíhal. Tělo se snaží, aby proces pokračoval, snaží o uskutečnění jeho následujícího kroku, a snaží se, aby se uskutečnil určitým způsobem. Ten vychází z toho, čím tělo(proces) dosud prošlo. Tyto způsoby jsou však nesený na implicitní úrovni, tedy ne jako hotové. Celá jejich spletnost vstupuje do implicitního křížení s prostředím a na základě příslušných zákonitostí – vzájemné působení především, vševšení a soustředování¹ – se formuje další krok procesu. Celý proces je přenesen o krok dále.

Na základě toho můžeme říci, že tělo je tím, co udržuje totožnost procesu. Toto udržování totožnosti se projevuje ve formování dalšího kroku procesu. A jelikož součástí každého uskutečněného kroku procesu, který probíhá na symbolické úrovni je i vnímání, je udržování totožnosti jedním ze základních způsobů, jímž se tělo podílí na vnímání.

Vnímání je však součástí zformování dalšího kroku, dochází k němu spolu s jeho uskutečňováním(dalšího kroku), vnímání povstává z procesu. Z toho vyplývá, že „proces“ je „dříve“ než vnímání; že nejprve dojde k implicitnímu křížení toho, co přináší tělo a toho, co nabízí prostředí, a až na základě toho jak implicitní křížení „dopadne“, dochází k vnímání.

Viděli jsme, že zformování symbolické úrovně, přesněji úrovně vzhledů, jednotek, předchází dvě úrovně procesu. Dvě úrovně, na nichž se vztahuje tělo a prostředí. Ke vzniku úrovně třetí došlo tehdy, když pro to byly podmínky – proces byl dostatečně komplexní, aby byl schopen vztahovat se pouze ke vzhledu, toto jsem nazval symbolickým vědomím. Zopakuji to ještě jednou, kroky symbolického procesu jsou vždy podloženy určitými verzemi kroků zastavených sekvencí, které jsou sekvencemi na úrovni „vegetativní“ a na úrovni chování.

Mohlo by se zdát, že lidský život se jakožto proces, který má těžiště na symbolické úrovni, řídí implicitním naznačováním, které patří pouze k ní, tedy dalším symbolem. To, co je implicitně naznačováno jako další krok, však není pouze symbol „sám“, vzhled který přichází z vnějšku, ale celý krok lidského životního procesu, který v sobě obsahuje všechny

¹ Viz 2.1. f) zákonitosti pojící se k procesu

tří úrovně. Ano, proces je „řízen“ symbolickou úrovní, ale musíme si uvědomit, že zformování dalšího symbolického kroku v sobě nese zformování se verzí zastavení dvou úrovní nižších – i nižší úrovně se implicitně naznačují a chtějí se v dalším kroku uskutečnit jako totožné. Jako totožný chce proces pokračovat i na úrovni symbolické, právě tak, že do implicitního křížení přináší kontext možných dalších kroků. Proces se jako totožný tedy snaží uskutečňovat na všech třech úrovních. A když si uvědomíme, že procesem, který nese zastavené procesy z kroku minulého do kroku dalšího, je tělo¹, uvědomíme si přesně to, jak se tělo podílí na formování dalšího kroku procesu, tedy i na vnímání. Právě tak, že se chce na všech třech úrovních, které proces lidského života tvoří, přenést implicitní naznačování o krok dále. A tak zůstat totožné.

h) pět smyslů

Viděli jsme, že vnímání je součástí zformování tohoto kroku procesu. Nijak mu nepředchází. I když je proces obsahující symbolickou úroveň procesem trojitým, platí pro jeho uskutečňování stejné zákonitosti jako pro uskutečňování procesu jednoduchého. To znamená: na implicitní úrovni se překříží vše, co se překřížit může, a *proto* dojde k uskutečnění tohoto kroku. Nejprve dojde křížení celého – „trojitého“ – těla a prostředí a jen díky tomu dochází k vnímání.

Pokud na vnímání nahlížíme takto, vidíme, že vnímání – ještě k tomu prostřednictvím vzhledů – je pouze specifickým druhem vztahu, do něhož se může určitý krok procesu jako konkrétní jednota ‚tělesného prostředí‘ formovat. Vnímání pomocí vzhledů se tak může dít jedině díky celému procesu – celému tělu –, který se snaží posunout se o krok dále. Jak jsme viděli, bez dvou nižších úrovní procesu by vnímání pomocí vzhledů nebylo potřeba, proto by k němu ani nedocházelo. Proto můžeme říci, že pro to, aby došlo k vnímání, je nezbytný vztah těla a prostředí, na úrovních, které jsou nižší, než je úroveň vzhledů. Vztah těla a prostředí je tedy pro vnímání v podobě vzhledů konstituující.²

Co je to vnímání v podobě vzhledů? Vzhled je vzhledem určitého uskutečněného kroku procesu, s nímž jsme se setkali jen díky časové mezeře mezi dvěma kroky v sekvenci chování a díky „druhému“. Je evidentní, že u symbolů typu písmeno není třeba druhého ve smyslu druhého jedince téhož druhu, ale viděli jsme, že v základu symbolického vztahování stojí právě vztah k druhému, s nímž mohu komunikovat pomocí vzhledů konkrétního ve

¹ viz. 2.1. e) tělo jako proces, který pokračuje dále

² Gendlin, E. T.: *The primacy of the body, not the primacy of perception*

verzích se uskutečňujícího kroku ze sekvence kroků chování. Můžeme komunikovat, a tak zastavený proces posunovat dále – na úrovni „o“. Vzhled je totiž o určitém kroku v sekvenci chování, není tímto krokem samým. Díky tomuto „o“ je možné vzhled ze sekvence kroků chování oddělit. Tímto, což je umožněno komplexností procesu, který umožňuje vztahování se o a tedy i „symbolické“ vědomí, dochází ke vzniku určitých oddělených jednotek.

Vzhledem verzí opakujícího se kroku chování, může být například pouze zrakový vjem, pouze slyšený zvuk, či pouze pociťovaný pach. K rozdělení vnímání na pět oddělených smyslů, může dojít až díky tomu, že organismus se může vztahovat k prostředí na úrovni „o“ – na úrovni vzhledů.

Namítáte, že zvířata mají též oddělené smysly. Ano, mají, ale sami vnímají pouze své chování – pouze sebe v sekvenci určitého chování –, a zvuk pro ně není zvukem, ale předmětem prostředí, který umožňuje nést určitou sekvenci chování o krok dále. Zvuk neznázorňuje samičku, zvíře si nepředstaví její obraz, ale umožňuje zformování určitého kroku chování, který v sobě implicitně obsahuje další kroky celé sekvence, která se k tomuto zvuku pojí.

To, že vědci říkají, že zvíře reaguje na určitý zvuk, je možné jen pro to, že jsou to oni, kdo je schopen oddělit zvuk od sekvence kroků chování, v níž je zvíře „uzavřeno“. Takto dávají kroku sekvence kroků chování zvířete určitý vzhled – zvuk –, to zvíře samotné nemůže. To lidský život je procesem, který se děje na třech úrovních, a který je schopen vztahovat se k prostředí způsobem „o“. Vztahovat se takto může k prostředí svému a součástí jeho prostředí jsou i živá zvířata, k jejichž životu se může vztahovat také. Nemůže se však vztahovat k jejich prostředí.

Podle toho, co právě zaznělo, nemůžeme vnímání nahlížet jako pojmání materiálu, který nejdříve musí přijít cestami našich smyslů. Ano, smysly jsou důležitými kanály, díky nimž se může vztahovat a současně vzájemně konstituovat tělo a předmět. Toto vztahování je však možné pouze díky tělu jako procesu, který chce pokračovat dále určitým způsobem. Vnímání pěti smysly není dráždivost na pět způsobů, ale pět způsobů, jimiž může přijít do vztahu tělo, které se chce určitým způsobem uskutečnit, a prostředí. Vnímání je součástí uskutečněného kroku celkového procesu, který se děje dále jako tělo, a proto jej nelze od tohoto celku oddělovat.

Úroveň vzhledu však není poslední úrovní, na které se může proces lidského života dít dále. Co když se proces zastaví i na úrovni symbolické. Co umožní to, aby pokračoval dále opravdu tím způsobem, který je celkovým procesem implicitně naznačován? To se pokusím nastínit v posledním paragrafu.

i) zpět k tělu – tělo jako pole pociťovaného smyslu

Podívejme se, co umožňuje lidský proces dalšího. Viděli jsme, jakým způsobem se formovaly jednotlivé úrovně, jež spolu tvoří proces lidského žití. Viděli jsme, že nejvyšší z nich je úroveň symbolická. Proces lidského života se však může dít dále i v případech, kdy symbolická úroveň nestačí. To znamená i v případech, v nichž pro tento krok nemáme vzhled – symbol –, který by jej dostatečně vystihl, tak aby přenesl celý proces o krok dále.

K přenesení procesu i o několik kroků dále v takových fázích, kdy pro zformované kroky nemáme dostatečně výstižné pojmenování může dojít na úrovni další. Tuto úroveň nám poskytuje naše „fyzické“ tělo. Abych byl přesný, využiji Husserlových pojmů – tělo jako vrstva primárně lokalizovaných počitků. Tato vrstva umožňuje, aby proces pokračoval způsobem, jímž se implicitně naznačuje na jiné úrovni, než na úrovni symbolické. Symboly na této úrovni hrají důležitou roli. Těžiště procesu je se symbolickou úrovní stále v kontaktu, aby se na ni mohlo, až bude další krok zase symbolicky pojmutelný, opět vrátit.

Díky našemu tělu – tentokrát jako vrstvě primárně lokalizovaných počitků – máme totiž podle E.T. Gendlina přístup k celku daného kroku procesu, jehož je symbol pouze vzhledem. Dovolte mi to předvést. Vzpomeňte si na nějakého blízkého člověka, pomyslete na něj, řekněte si jeho jméno nebo si představte jeho obličej. Při tom vnímejte svoje „fyzické“ tělo. Mělo by dojít k určitému posunu a pocit, který pociťujete – který nemusí být nijak jasný – je pocit, který vy máte z dané osoby. Je to to, co pro vás daná osoba znamená. Nejsou to její jednotlivé vlastnosti, jednotlivé příhody, které jste spolu zažili, ale je to, to co pro vás daná osoba znamená, vše, vcelku, tady a teď. Je důležité si uvědomit, že to není emoce, není to ani žádná myšlenka, je to tělesný pocit. Gendlin jej nazývá pociťovaný smysl¹. Jako další příklad můžeme vzít situaci, kdy rozvíjíte nějakou myšlenku. Najednou nevíte, jak dále. Zastavíte se, možná bude následovat něco jako hm ehm, máte podivný nejasný pocit. Pokud s ním ale vydržíte a budete se ho dotazovat: „Je to toto? Hmm, ne. Je to toto? Hmm, aha, skoro. Je to toto? Aha... ..ahá.“ A vy můžete pokračovat.

Díky pociťovanému smyslu máme vztah s celkem procesu, tedy uskutečněným krokem i tím, co implicitně naznačuje. Pociťovaný smysl, proto bývá nejasný a vágní.

¹ E. T. Gendlin, Focusing: tělesné prožívání jako terapeutický zdroj, s. 21

Gendlin rozvinul způsoby, jak s pociťovaným smyslem pracovat – jsou jimi Focusing a Myšlení na hranici¹ –, oba jsou způsobem jak se prací s ním dostat zpět na symbolickou úroveň.

Čím je však něco jako pociťovaný smysl umožněn. Viděli jsme, že vnímání našimi smysly je pouze součástí přenesení implicitně naznačovaného procesu o krok dále. Při formování dalšího kroku hraje roli celý proces se svými třemi úrovněmi. Pokud zaměříme pozornost na naše fyzické tělo, zaměříme ji na část prostředí, na níž se změny v procesu projevují přímo. Na rozdíl od zvířecího pociťování, které je uzavřeno do sekvence kroků chování, máme však od našeho těla odstup. Proces lidského života je dostatečně komplexní na to, aby mohla mezi jednotlivými kroky v sekvenci chování vzniknout časová mezera, a tato mezera nám umožňuje vztáhnout se přímo ke svému tělu. Slovo vztah je pro pociťovaný smysl nezbytné. Jde o situaci, v níž nejsme tím tělem jako zvíře, ale vztahujeme se k němu.

Tím, že se vědomě vztahujeme k tomu, co pociťujeme na svém fyzickém těle, se těžiště probíhajícího procesu přesouvá na jinou úroveň, než je úroveň symbolická. Ta je pro to, co se na úrovni pociťovaného smyslu děje, příliš omezená, poskytuje příliš úzké jednotky, do nichž se vše, co je v pociťovaném smyslu obsaženo nevejde.

Tím, že se vědomě vztáhneme přímo k tělu a, co je důležité, budeme pociťovaný smysl aktivně zkoumat – jakoby ho opracovávat ze symbolické úrovně, vědomě zkoumat jakou kvalitu má tento tělesný pocit, kde v těle je lokalizován apod. –, se nám podaří najít rukojeť celého pociťovaného smyslu. Touto rukojetí je slovo či představa, tedy vzhled, které nakonec na pociťovaný smysl „padne“. To poznáme opět na tělesné úrovni. Jedná se o ono „aha“, příjemný pocit, který signalizuje, že bylo celé implicitní naznačování přeneseno o krok dále. Tato rukojeť nám pak umožní konkrétní pociťovaný smysl, konkrétní krok procesu opět zpřítomnit. A to proto, abychom s ním mohli dále pracovat, něco z něj získat apod.

To, o čem je důležité pojednat, je samotná cesta, jíž se k rukojeti – jakémusi symbolu či vzhledu celého komplexního pociťovaného smyslu – dostaneme. Jak jsem řekl, jednalo se o vědomé zkoumání určitého konkrétního fyzického pocitu.

Vraťme se na chvíli k příkladu s opičími samci. Oba se účastnili společného procesu, a to tak, že jeden svým vzhledem vždy ukazoval poslední krok procesu samci druhému, který jej pouze pociťoval – ale způsobem ‚pociťování v chování‘. Jelikož byla sekvence chování zastavena, bylo zapotřebí zformovat úroveň vyšší, díky níž by se mohlo zastavené implicitní naznačování procesu přenést o krok dále. Bylo třeba určitého zrcadla či projekční plochy,

¹ orig. „Thinking at the edge“

jelikož proces již nemohl probíhat sám v sobě – vědomí zůstává v sekvenci chování uzavřeno. Tato projekční plocha umožňovala pokračování procesu. Jeden samec viděl poslední krok procesu na samci druhém a mohl na něj zareagovat, tak se celý proces, jenž tvořila interakce obou samců, přenesl opět o krok dále. Tento proces byl tvořen interakcí dvou vědomých organismů, při čemž úroveň vědomí, byla nejvyšší úrovní, kterou proces využíval k tomu, aby se přenesl o krok dále. Přenesení procesu o krok dále znamenalo zformování určitého kroku na úrovni vědomí.

Vraťme se teď k pocíťovanému smyslu. Podle našeho pojetí je lidské vědomí nejvyšší úrovní, na které může být proces nesen ke svým dalším zformovaným krokům, zatím se jednalo o vědomí symbolické. Pokud však naši pozornost zaměříme na své fyzické tělo, dáme procesu opět možnost využít úroveň vědomí, a tak se dostat o krok dále. Proces však nebude potřebovat žádné vzhledy, do kterých by se musel jeho další uskutečněný krok vměstnat. Díky našemu zaměření můžeme uskutečněný krok vnímat „přímo“, a právě tím umožnit, aby se uskutečnil. Ten nejbezprostřednější kontakt s celkem našeho životního procesu nám poskytuje naše fyzické tělo. Toto tělo je tím, na čem se přímo projevují změny způsobené celkem procesu. Právě díky tomu mohla vzniknout úroveň chování. V tuto chvíli se jedná o tentýž druh změn, ale my se k nim vztahujeme jiným způsobem. Na rozdíl od zvířat dokážeme vnímat způsobem, k němuž se pojí odstup. A dokážeme nejen to, s odstupem dokážeme i pocíťovat.

Podobně jako stálo u vzniku symbolické sekvence zastavení sekvence chování, stojí u vzniku sekvence kroků přímého vztahování zastavení sekvence symbolické. Záměrně tuto sekvenci zastavíme a naši pozornost, k níž se pojí odstup, zaměříme na své fyzické tělo, na to co právě pocíťujeme. Právě tím poskytneme nový prostor, aby mohlo dojít dalšímu implicitnímu křížení. Tentokrát může dojít k přímému křížení všeho, co s sebou tento krok našeho životního procesu nese. Celý pocíťovaný smysl se díky tomu změní. Pokaždé, když se změní, dojde ke vzniku nové verze celku procesu.

Každá verze je posunutím celku procesu o krok dále. Cílem této sekvence je najít rukojeť, symbol, který by opět uchopil celý krok procesu. Jde o to najít jádro pocíťovaného smyslu¹. Proto se po každém zformování dotazujeme: „Je to lepkavé? Je to jako „být v krabici“?“ Hledáme slovo, jímž lze náš pocit co nejlépe vystihnou. Nevymýšlíme jej. Necháváme jej vystoupit z konkrétního pocíťovaného smyslu.

¹ E. T. Gendlin, Focusing: tělesné prožívání jako terapeutický zdroj, s. 63

Pokaždé, když se tážeme, porovnáváme pocit ze symbolu, jímž se tážeme, s pocíťovaným smyslem. Díky tomuto porovnání můžeme přímo pocíťovat, jestli je symbol výstižný nebo ne. Jak jsem řekl, díky tomuto dotázání dojde ke zformování další verze pocíťovaného smyslu. Čím více se blížíme jádru pocíťovaného smyslu, tím menší jsou změny, k nimž v něm při zformování dalšího kroku dochází. Proto se může méně měnit i symbolická rukojeť, kterou se jej snažíme uchopit. Dochází k tomu, že se rukojeť i pocíťovaný smysl přibližují. Na závěr střetnou. My při tom popocíťujeme, že celá implicitní spleť našeho životního procesu, kterou pocíťovaný smysl obsahoval, byla přenesena o krok dále. Došlo k implicitnímu překřížení **všeho**, co poslední verze pocíťovaného smyslu obsahovala, proto je to pocit určitého uvolnění a plynutí.

S celkovou komplexností našeho životního procesu jsme se rozhodli se setkat, jelikož jsme v určité situaci nevěděli, jak dále, pojil se k ní nejasný pocit. Proto jsme se k ní vztáhli jako k celku. Díky dotazování se pocíťovaného smyslu jsme určitou situaci s veškerým jejím implicitním obsahem, která pro nás byla nejasná, nechali jaksí vyjasnit. Dotazování změnilo celou tuto situaci i náš „pohled“ na ni. V momentu, kdy se nám podařilo najít rukojeť, jako by se pro nás stala celá komplexnost dané situace „známou“ - tělesně známou. Přenesení celé komplexnosti procesu o krok dále totiž změnilo všechny tři úrovně, o nichž byla řeč předem. Pokud se teď ocitneme v „těže“ situaci, nebude se vzhledem k tomu, že se celé naše tělo změnilo, jevit jako nejasná, jako dříve. My budeme schopni z celku této „nové“ situace vyjít. Naš životní proces bude moci z jejího celku pokračovat, novým způsobem. Toto pokračování může mít podobu například dalšího tázání, na které však dostaneme nové odpovědi, jelikož již „známe“ části jejího implicitního kontextu, které byly dříve nejasné.

Tělo jako pole primárně lokalizovaných počitků se tedy stalo v Gendlinově pojetí a aplikacích polem, na němž se můžeme setkat s celkem určité situace. Můžeme se na ní setkat s celou implicitní komplexností, která je námi, naším bytím v této situaci, implicitně nesena. Můžeme se setkat se vším, čím pro nás tato situace „je“. Přístup k tomu máme přímý. Je jím naše bezprostředně pocíťované tělo.

3) Shrnutí – Tělo jako proces lidského žití

Na závěr této části mé práce zopakují nejvýznamnější motivy Gendlinova pojetí, které souvisí s tím, jakou roli hraje tělo ve vnímání.

Nejprve je nutné zopakovat, že Gendlin pohlíží na lidský život, lépe řečeno, na lidské žití, jako na proces. K tomuto procesu se pojí jednota a specifický druh totožnosti. Obojí má základ v těle.

Co je tedy podle Gendlina tělo? V jeho pojetí je tělo nejzákladněji definováno jako proces, který probíhá a nese dále procesy zastavené. Zopakujme, co vše tato teze znamená.

V Gendlinově pojetí je proces sledem zformovaných kroků, k němuž se pojí implicitní úroveň, která udržuje jeho vnitřní jednotu. Každý další krok se uskutečňuje do implicitního kontextu, v němž se na implicitní úrovni kříží to, co přináší tělo – právě jako dějící se proces nesoucí procesy zastavené – a to, co poskytuje prostředí.

Dále je třeba říci, že k tělu jako procesu náleží cykly, které mohou být uzavřené i otevřené. Jde o sekvence kroků, jednotlivých pod-procesů, které spolu tvoří komplexní spletnost, jednotného tělesného procesu. Takovýmito cykly jsou dýchání či srdeční činnost. Na další úrovni – úrovni chování – jsou to například hledání potravy či útěk či boj v nebezpečné situaci. A na úrovni ještě vyšší takovou sekvencí může být třeba rozhovor, či psaní dopisu. Na každé s těchto úrovní může dojít k tomu, že se sekvence, některého z pod-procesů, které tvoří jednotu tělesného procesu nemůže dít dále. Proto zůstává její krok v dalším uskutečněném kroku tělesného procesu pouze implicitně naznačován aniž by se „uskutečnil“ – aniž by byla implicitně naznačovaná sekvence tohoto pod-procesu přenesena o krok dále. Tím, že implicitně naznačuje další krok, se zastavená sekvence podílí na každém dalším uskutečněném kroku tělesného procesu. Je totiž znovu a znovu součástí implicitního křížení. A to dokud není toto implicitní naznačování přeneseno o krok dále.

Tělo tedy na implicitní úrovni, která se pojí ke každému uskutečněnému kroku, nese kontexty sekvencí pod-procesů, jejichž komplexní spletností je. Některé z nich se v tomto kroku mohou dít dále, způsobem, jímž jsou implicitně naznačovány a některé ne. To vše se projevuje na zformování dalšího kroku. Implicitní naznačování všech pod-procesů sjednocuje právě tělo.

Tělo i každý z pod-procesů vždy ve svém uskutečnění vstupují do funkční jednoty s určitým prostředím. Pokud je tedy tímto uskutečněným krokem a vším, co v sobě implicitně nese implicitně naznačován další krok, je implicitně naznačováno i prostředí, do něhož by se měl uskutečnit. Jedním z druhů prostředí, které do implicitního křížení jako funkční prostředí vstupuje, je i naše tělo – naše fyzické tělo. Naše fyzické tělo je totiž prostředím, které je záznamem našeho dosavadního žití.

Díky tomu může dojít ke vzniku zdvojeného procesu, úrovni chování. Tělu přináší určitá oblast, která se neustále regeneruje jako „stejná“ a změny, které se projevují na této

oblasti při zformování dalšího kroku, samy implicitně naznačují změny, které by se zde měly objevit v kroku dalším. Tyto změny jsou pociťovány a vnímány způsobem, který od sekvence chování a těla samotného neposkytuje odstup. Chování umožňuje tělesnému procesu, překonat zastavení na úrovni vegetativního procesu a to po způsobu jakéhosi přemostění, které má podobu verzí, kroku jehož součástí je zastavené implicitní naznačování, a který umožní, aby se na závěr vegetativní proces posunul o krok dále. V chování hraje roli to, že tělo je záznamem právě uskutečněného kroku procesu, který je díky tělu pociťován.

To, že je naše fyzické tělo záznamem našeho dosavadního žití, hraje roli i pro to, aby se dalo hovořit o něčem jako je „tělesná paměť“. Pokusme se v Gendlinově pojetí něco takového vystopovat.

Klíčové je si uvědomit, že žádný krok našeho žití se nikdy neuskutečňuje jen tak. Na jeho zformování se vždy podílí spletitost procesů, které tvoří proces našeho žití. Tyto procesy mají podobu sekvencí a „jde“ jim o to, aby bylo jejich implicitní naznačování přeneseno o krok dále. Některé z těchto sekvencí jsou ryze biologické, ale jiné se zformovaly až v době, kdy jsme se učili jak se potýkat se prostředím kolem nás tak, aby se proces našeho života mohl dít dále. Během našeho života tak došlo k formování sekvencí kroků, vedoucích k tomu jak přenést určité implicitní naznačování určitého zastaveného tělesného procesu o krok dále. Byla-li určitá sekvence vynalezena¹, stala se součástí implicitního „vybavení“ našeho žití. Když se pak proces našeho žití dostal do určitého bodu, byla celá sekvence implicitně naznačována a uskutečnila se jistým způsobem, který byl otisknut do implicitní úrovně a tak pozměnil to, co tam bylo nesené před tím. A co naše fyzické tělo?

Jak bylo řečeno, naše fyzické tělo nám umožňuje pociťovat se v určitém kroku procesu. Každý krok je součástí určité sekvence a každé pociťování implicitně naznačuje pociťování další. A to na základě toho, jak tato sekvence proběhla dříve. Naše tělo tedy „ví“ jak „má“ „vypadat“ v dalším kroku, vzhledem k tomu, aby se sekvence(kontext), v níž se nachází mohla dít dále, podle toho jakou má tělo zkušenost.

„Tělesná paměť“ tedy není, žádnou množinou navzájem oddělených „tělesných vzpomínek“. Nevím ani, jestli by se dalo říci, že jde o nějakou síť – „tělesná paměť“ totiž není oddělitelná od našeho těla a od našeho žití, ani od právě prožívaného okamžiku. Pokud bych ji měl přece nějak abstrahovat, jednalo by se o síť či mapu, tvořenou vlákny sekvencí, v nichž se pohybuje naše pociťované tělo. Určité pociťování implicitně naznačuje pociťování další, v závislosti na tom, jak tělo danou sekvencí, již prošlo. Proto je důležité si uvědomit, že

¹ viz 2.1. h) změna a otevřený funkční cyklus

tělo je vždy již někde. A to jak v „reálném“ prostředí, tak i v tomto prostředí „implicitní sítě sekvencí pociťovaných těl“. Toto opět ukazuje, že implicitní spletitost pojící se k určité situaci, není nikdy libovolná. Vždy se k ní pojí určitý řád, i když jiný než ten, s nímž se můžeme setkat u zformovaných skutečných událostí.

Tělo není kartotékou, ale určitým citlivým cestovatelem, který si pamatuje všechny dřívější cesty. Tyto „vzpomínky“ však vystupují na povrch a hrají roli pouze v momentu, když se dostane mu dostanou do cesty. Toto umožňuje implicitní úroveň procesu, která udržuje jeho vnitřní spojitost.

Na závěr tohoto shrnutí přidám několik slov o Gendlinově pojetí vnímání. Vnímání v jeho pojetí, je umožněno „dostatečnou“ komplexností tělesného procesu. Gendlin rozlišuje dva druhy vnímání jednak „vnímání v sekvenci chování“ a vnímání „symbolické“. První způsob vnímání neposkytuje od vnímané situace – uskutečněného kroku procesu našeho žití – odstup. Druhý způsob ano a to díky časové mezeře mezi dvěma kroky v sekvenci chování a „druhému“. Tento způsob vnímání je určitým způsobem nepřímý, vnímáme jím pouze „vzhled“ dané situace. Součástí tohoto nepřímého vnímání je však vždy vnímání přímé. Naše tělo se konstituuje v každém kroku procesu a je přímo vnímáno vždy. Úroveň vzhledů je „pouze“ další úrovní, kterou tělo jako proces, využívá k tomu, aby se mohl dít dále. Dochází k tomu, jelikož nemohlo dojít k uskutečnění dalšího kroku na úrovni chování. Úroveň chování vznikla, jelikož se tělesný proces nemohl dít dále pouze na úrovni „vegetativní“. Všechny tyto tři úrovně se na formování kroku procesu, jehož součástí je vnímání, podílí.

K vnímání pomocí „vzhledů“ dochází pouze, když je celý proces přenášen o krok dále právě na této úrovni. Když probíhá sekvence, která má na této úrovni své těžiště – například, když vnímám věc, co do jejího vzhledu.

V každém kroku při tom dochází k uskutečnění kroku procesu celého našeho žití. Tím chci říci, že vnímání není pouze druhem přijímání a formováním materiálu, který přichází od někudy z vnějšku. Ale je způsobem, funkčního vztahu těla a prostředí, který se zformoval v tomto právě uskutečněném kroku našeho žití a přenesl implicitní naznačování pojící se s krokem předchozím o krok dále.

K tomu musím nutně dodat to, že celý proces našeho žití se děje určitým způsobem na třech úrovních¹ a každá z těchto úrovních vnáší do dalšího formování kroku určité implicitní naznačování. Vnímání, které bude součástí dalšího kroku, tak nemůže být závislé pouze na vnějších podnětech, ale je závislé také a zejména na celé komplexnosti tělesného implicitního

¹ Těmito úrovněmi jsou: úroveň „vegetativní“, úroveň chování a úroveň „vzhledů“.

naznačování, které stojí v základu tohoto uskutečněného kroku. K tomu, aby se další krok uskutečnil, potřebujeme vnímat právě něco – co přenese implicitní naznačování o krok dále. Tělo jako proces, se na vnímání podílí tím, že implicitně naznačuje, co by mělo být v kroku dalším vnímáno. Pokud to vnímáno nebude, právě probíhající sekvence se zastaví a další krok se uskuteční jiným způsobem. Vnímání tedy není libovolný příjem něčeho, ale zformovaný funkční vztah. Je vždy závislý na celém tělesném implicitním naznačování, které vychází z předchozího kroku, ze všeho, co s sebou implicitně nese. Takto naše tělo – jako zformovaný krok procesu našeho žití – řídí vnímání.

Závěr

V ve své práci jsem se pokusil představit dva pohledy, jimiž se dá nahlížet na roli, kterou hraje naše tělo ve vnímání. Shrnutí obou částí měla ukázat a doufám, že ukázala, že se v obou pojetích objevují velice blízké motivy. Což je vzhledem k tomu, že se Gendlin nechal inspirovat Husserlovou fenomenologií, vlastně logické.

Obě pojetí se samozřejmě liší. To je způsobeno kromě jiného i záměry svých autorů. Zatímco Husserlovi šlo o to popsat lidskou zkušenost a její složky, do té míry, do které to umožňuje reflexe a metoda fenomenologické redukce. Gendlinovým záměrem bylo teoreticky uchopit vše, co se na vzniku zkušenosti podílí. Fenomenologický přístup Gendlin opomenout nemohl, ale nechal se ve svém pojetí inspirovat rovněž vědami např. biologií či psychologií.

V tuto chvíli se však podívejme na motivy, které obě pojetí spojují. Zaměříme se při tom na ústřední téma této práce, jímž je role těla ve vnímání.

Oba autoři pojmají lidské vnímání jako proud. Husserl jej pojímá jako součást proudu našeho prožívání. Jako kontinuální proud prožitků, v nichž jsou pojímány počítky. Gendlin pojímá vnímání jako součást proudu, jímž je proces lidského žití. V obou pojetích hraje klíčovou roli „pocit'ované“ tělo. V obou pojetích je určitým způsobem konstituované tělo součástí každého aktu, či kroku, jejichž sled tvoří proud „vnímání“.

V Husserlově pojetí je tomu tak díky dvojímu druhu počitků, které stojí v základu vnímání. Jedny jsou přímo pojímány, jsou to počítky znaků, a jsou neoddělitelné od vnímané věci. Druhé jsou pojímány nepřímou. Tak, že se podílejí se na pojímání počitků prvního druhu. Počítky druhého druhu jsou při tom počítky, které se pojí přímo k našemu tělu. Tělo je pak jedinou „věcí“, k níž se tyto bezprostředně se dávající počítky pojí – Husserl je nazývá *Empfindnisse*, v českém překladu počivy.

Gendlin ve svém pojetí hovoří o pocit'ování. Pocit'ované tělo se konstituuje jako součást každého symbolického vnímání. Symbolické vnímání je vždy součástí kroku, který náleží do „symbolické“ sekvence, která je přemostěním zastavené sekvence chování. „Symbolická“ sekvence je tak sledem verzí posledního kroku sekvence chování, k němuž může docházet. V každém kroku sekvence chování se konstituuje pocit'ované tělo, a proto je obsaženo i v každém kroku sekvence „symbolické“. Díky tomu je součástí i symbolického vnímání. Pocit'ování je pak způsobem, jímž je nám právě uskutečněný krok procesu našeho žití přímo přístupný. Zatímco od vnímaného symbolu máme vždy odstup.

Vidíme tedy, že tělo je podle obou pojetí pro člověka jednak jediným polem přímého kontaktu s tím, co právě probíhá. A za druhé, že se tělo určitým způsobem v každém aktu či kroku našeho prožívání konstituuje. Je vždy přítomným bezprostředně se dávajícím polem zkušenosti, zatímco druhým pólem je vnímaná věc.

To nás přivádí k dalšímu styčnému bodu obou pojetí. Akt vnímání či krok našeho životního procesu je vždy jednotou, do níž vstupuje naše vnímající vědomí a vnímaná věc – v pojetí E. Husserla – respektive funkční jednotou těla a prostředí – v pojetí E.T. Gendlina. Klíčový Husserlův výdobytek, tedy intencionalita, se nutně objevuje i v pojetí Gendlinově.

Přijmeme-li Gendlinovu myšlenku, že naše fyzické tělo je záznamem dosavadního průběhu našeho žití, který jako prostředí může opět vstupovat do formování dalšího kroku, budeme moci sledovat další významný motiv. Tělo se totiž, nejen v každém aktu konstituuje, ale způsoby, jimiž se konstituovalo dříve, hrají roli při jeho konstitucích následujících. Tyto způsoby implicitně ovlivňují další konstituující se akty našeho prožívání. Díky našemu tělu nebude žádný z dalších aktů našeho prožívání nikdy libovolný.

Budu-li hovořit z pohledu pojetí E. T. Gendlina mohu říci, že v každém kroku procesu našeho žití se konstituuje určité pociťované tělo, které od tohoto procesu není odděleno. Tento krok, jehož je pociťované tělo součástí, implicitně obsahuje všechny kroky předchozí. Je totiž přenesením implicitního naznačování celkového procesu našeho žití o krok dále.

V tuto chvíli je důležité říci, že proces našeho života se neděje prostě dále, ale je sledem určitých sekvencí, z nichž každá hraje v procesu našeho žití určitou roli. Takovou sekvencí může být například dýchání, metabolismus, vnímání určitého předmětu či čtení tohoto textu. K některým z takových sekvencí náleží i naplnění. Třeba, když text dočteme nebo když zjistíme, „čím“ vnímaný předmět je¹. Každá sekvence, k níž se možnost naplnění pojí, toto naplnění již na svém začátku implicitně naznačuje. Podobně vnáší signitivní intence do proudu prožívání pouze určité prázdné mínění, které může být vyplněno díky aprehenzi počitků v názorném aktu. Kdybychom řekli, že mezi momentem pouhého mínění a vyplněním dané signitivní intence proběhne řada kroků, můžeme jako o sekvenci určitým způsobem hovořit i o názorně se vyplňujícím aktu. Ten je základní jednotkou Husserlova pojetí vnímání.

Každý uskutečněný krok procesu našeho žití je součástí určité sekvence. Součástí určité sekvence je tedy vždy i naše pociťované tělo. Totéž samozřejmě platí i pro naše tělo konstituující se díky počivům. Tento krok je přenesením celého implicitního naznačování o krok dále, a proto v sobě implicitně obsahuje i další kroky celé implicitně nesené sekvence.

¹ Tímto záměrně odkazuji k Husserlovi.

Tyto kroky implicitně naznačuje, a s nimi i další pociťovaná těla. Pokud to budu chtít říci Husserlovými slovy: způsob, jímž pojmání právě motivují primárně lokalizované počítky, je součástí motivační řady, která je řadou způsobů, jimiž primárně lokalizované počítky motivovali pojmání již dříve. Právě probíhající sekvence je tedy řízena na základě sekvence, která proběhla již dříve. Která byla již dříve naplněna.

To, co jsem však chtěl předchozím odstavcem říci je následující. Naše pociťované tělo je bezprostředně pociťovaným polem každého kroku. Naše pociťované tělo je však zároveň tělem, které je orgánem našeho svobodného pohybu, proto je tím, přes co může být náš životní proces směřován. Je tedy tím, co „aktivně“ nese záměr, jímž je naplnění celé sekvence, do jejího dalšího kroku. Díky tělu do dalšího kroku vnášíme to, jak by v něm mělo být pociťováno – konstituováno –, aby celá sekvence proběhla způsobem, který je implicitně naznačován – signitivně intendován – na jejím začátku. Aby proběhla ke svému naplnění, které je také krokem, v němž je tělo určitým způsobem pociťováno – konstituováno.

Lze říci, že pociťované tělo tvoří „tělesný pól“ každého kroku procesu našeho žití. Celý náš život je kontinuálním sledem takových kroků. Díky tomu se konstituuje mnoho takovýchto tělesných pólů. Každý, z nich je jakoby tělesnou vzpomínkou na to, jak se tělo bylo schopno konstituovat. Tyto vzpomínky nejsou vědomé ve smyslu symbolického vědomí, či toho, že by tyto konstituované tělesné póly byly přímo pojímány. Přes to, jak jsme viděli, jsou schopny řídit právě probíhající konstituci určitého kroku procesu našeho žití. Jako bychom měly mělo přes to, jak je tělo právě konstituováno, v každé sekvenci přístup k tomu, jak z „tohoto“ svého „tvaru“ již dříve pokračovalo, pokračovat mohlo. A také k tomu jak již dříve prošlo „podobnou“ sekvencí. A jelikož chceme projít i sekvencí touto, motivuje tělo její další krok. Předjímá způsoby, jimiž se může v dalším kroku konstituovat – být pociťováno –, aby proces našeho žití mohl pokračovat dále.

Na základě toho, co a jakým způsobem, jsme dosud prožili. Se formují způsoby, jimiž je pro tělo možné zvládat určité situace. Formují se sekvence možných tělesných pociťování. Které, jsou všechny jakousi tělesnou podobou našeho prožívaného světa. Podobou našeho možného světa. Naše tělo je při tom vždy nějak pociťováno. To však není oddělitelné od procesu našeho žití. Pociťování¹ je součástí uskutečněného kroku, který přenesl celý implicitně obsažený proces našeho života o krok dále. Proto tento svět není žádným souborem

¹ Tomuto pociťování je třeba rozumět dle Gendlinova pojetí, tedy jako změnám, které se projeví na našem těle, díky tomu, že se celý proces přenesl o krok dále. Toto pociťování není nutně vědomé. To znamená, že jen nemusíme nutně přímo pojímat. Proto je velice blízké kinestetickým počítkům v pojetí E. Husserla, které jsou tím, díky čemu se může konstituovat „tělesný pól“ zkušenosti.

sekvencí od, kterého by se dalo odstoupit a nahlédnout jej. Díky našemu tělu jsme vždy v něm.

Troufám si říci, že tento svět našeho těla tvoří nezbytný podklad pro svět našeho života - pro přirozený svět¹. Bez světa našeho těla, v němž jsme neustále bezprostředně ukotveni, by podle mého nemohlo ke vzniku našeho přirozeného světa dojít. Naše pocíťované tělo je při tom tím, co vznik našeho tělesného světa umožňuje a zároveň tím, co nás v něm v každém prožívaném tady a teď ukotvuje a směřuje. Nechci redukovat náš složitý život pouze na „pohyb“ pocíťovaného těla v pocíťovaném tělesném světě. Viděli jsme, že k motivaci nedochází pouze pomocí kinestetických počítků, a že proces lidského žití, může být přenášen dále i na úrovni vzhledů. Chci jen říci, že naše pocíťovaná tělesná orientace v našem pocíťovaném tělesném světě je v našem žití vždy přítomná a že je základním způsobem, jímž je člověk orientován nebo se orientovat může v přirozeném světě svého života.

¹ Tímto mám na mysli přirozený svět jak jej pojímá J. Patočka. S tímto pojetím se můžeme setkat v cyklu jeho přednášek vydaných pod názvem Tělo, společenství, jazyk, svět.

Použitá literatura

- BLECHA, Ivan, et al. *Filosofický slovník*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002. 463 s.
- CAMPBELL, Purton. *The ladybird guide to a process model*. Dostupný z WWW: <http://www.focusing.org.uk/ladybird_guide_APM.html>
- FELDENKRAIS, Moshe. *Body & mature behaviour*. Berkley: Frog, Ltd. Somatic resources, 2005. 233 s.
- FELDENKRAIS, Moshe. *Feldenkraisova metoda: Pohybem k sebeuvědomění*. Praha: Pragma, c1967. 186 s.
- GENDLIN, Eugen T. *A Process Model*. New York: The Focusing Institute, 1997. 306 s. Dostupný z WWW: <<http://www.focusing.org/process.html>>.
- GENDLIN, Eugen T. *Focusing: tělesné prožívání jako terapeutický zdroj*. Praha: Portál, 2003. 168 s.
- GENDLIN, Eugen T. *The primacy of the body, not the primacy of perception*, 1992 Dostupný z WWW: <<http://www.focusing.org/primacy.html>>.
- HOGENOVÁ, Anna. *Kvalita života a tělesnost*. Praha: Karolinum, 2002. 304 s.
- HUSSERL, Edmund. *Ideje k fenomenologii a fenomenologické filosofii II*. Praha: Oikoymenh, 2006. 380 s.
- HUSSERL, Edmund. *Věc a prostor*, překlad D. Mudrové vypracovaný jako skeletový překlad při studiu FHS – UK, orig. Ding und Raum, Husserliana sv. 16, 1907
- LANGER, Monika M. *Merleau-Ponty's Phenomenology of perception : a guide and commentary*. Hampshire ; London : Macmillan, 1989. 183 s.
- MINDELL, Arnold. *Dreaming while awake: Techniques For 24 Hour Lucid Dreaming*. Charlottesville: Hampton Roads. 2001. 255 s.
- MINDELL, Arnold. *Somatic Consciousness*. Quadrant, 1981. Dostupný z WWW: <<http://www.aamindell.net/download/publications/QuadrantSpring81SomaticConsc.pdf>>.
- MINDELL, Arnold. *River's way : the process science of the dreambody : information and channels in dream and bodywork, psychology and physics, Taoism and lachemy*. London: Arkana, 1989, 167 s.
- MINDELL, Arnold. *Quantum mind and healing: How to listen and respond to your body's symptoms*. Charlottesville: Hampton Roads. 2004. 300 s.
- MINDELL, Arnold. *Working with the dreaming body*. Portland: Lao Tse Press. 2002, 125 s.
- MERLEAU-PONTY, Maurice. *Phenomenology of perception*. London ; New York: Routledge classics, 2002 s. 77- 234
- PATOČKA, Jan. *Tělo, společenství, jazyk svět*. Praha: Oikoymenh, 1995. 203 s.
- PATOČKA, Jan. *Úvod do fenomenologické filosofie* Praha: Oikoymenh, 2003. 189 s.